

DALARNAS REGIONALA
KULTUR- OCH BILDNINGSPLAN
2019–2022

DALARNAS REGIONALA KULTUR- OCH BILDNINGSPLAN 2019–2022

Beslutad i regionfullmäktige 20 november 2018

Diarienummer LD17/03997

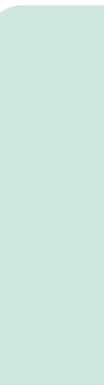
Foto: Hossein Salmanzadeh

Omslag framsida: Det finska konstnärskollektivet Glädjemännen/Ilo Miehet gör en kollektivteckning i en av korridorerna på Falu lasarett 2016.

Omslag baksida: Detalj ur verk av Karin Edvall, från utsällning på BoMo, Borlänge 2017.

www.regiondalarna.se/verksamhet/kultur-och-bildning/

DALARNAS REGIONALA
KULTUR- OCH BILDNINGSP
2019–2022

Innehåll

Förord 3

Introduktion 4

DET STRATEGISKA RAMVERKET 7

SAMVERKAN MED KOMMUNERNA 13

PROFESSIONELLA KULTURSKAPARE 16

CIVILSAMHÄLLET 18

ÖVERGRIPANDE UTVECKLINGSSOMRÅDEN 21

REGION DALARNAS BASUPPDRAG TILL KULTUREN OCH FOLKBILDNINGEN 27

VERKSAMHETSOMRÅDEN 33

Bibliotek och läsfrämjande 33

Litteratur som konstform 36

Teater 39

Musik 41

Dans 46

Bild och form 48

Film och rörlig bild 51

Enskilda arkiv 53

Museer och kulturmiljö 55

Hemslöjd 60

Bildning 63

Förord

Kulturen i Dalarna lyfter Sverige och kulturen i världen lyfter Dalarna

Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Dalarna är en region som står för mångfald och tolerans. Där kultur och bildning växer, där utvecklas demokratin. Regionplanen och kultur- och bildningsplanen syftar till att utveckla individens självkänsla, uttrycksförmåga, fantasi och kreativitet, allt i nära samarbete och dialog med Dalarnas kommuner och civilsamhälle. Den kulturella inriktningen och utvecklingen står stadigt på regional och lokal grund.

Dalarna är ett av Sveriges populäraste turistregioner. Länets kultur och traditioner får ibland vara sinnebilden för det svenska kulturarvet. Regionen ska fortsätta att vårda och utveckla denna ställning. Kultur och traditioner är i ständig förändring. Genom globaliseringen påverkas vi allt mer av vår omvärld, vilket också är särskilt tydligt inom kulturen. Den gränsöverskridande kulturen berikar såväl individer som samhället.

Syftet med folkbildningen är bland annat att ytterligare stärka ett livslångt lärande och att bidra till att bildnings- och utbildningsnivån i samhället ständigt höjs. Regionens folkhögskolor och det aktiva stödet till bland annat studieförbunden är ett led i detta arbete.

Kultur och bildning är också förutsättningar för både fysisk och psykisk hälsa. Utövande av kultur och utvecklad kunskap kan också vara ett hållbart alternativ till en klimat- och miljöförstörande överkonsumtion och en livsstil som hotar allas vår framtid.

Kultur- och bildningsplanen utgör styrdokument för att uppnå regionens mål utifrån det regionala kultur- och bildningsansvaret.

Vi har en stark förhoppning att Dalarnas kultur- och bildningsplan 2019–2022 skall vara en inkluderande kraft och en framgångsfaktor för ett socialt, kulturellt, ekonomiskt och ekologiskt hållbart Dalarna.

November 2018

Ulf Berg
Regionstyrelsens ordförande

Mursal Isa
*Kultur- och bildningsnämndens
ordförande*

Introduktion

När Landstinget Dalarna 2019 övergår till att bli Region Dalarna sammanfaller det med att en ny Kultur- och bildningsplan beslutats av regionfullmäktige i november 2018. En plan som ska gälla 2019–2022. Ett politiskt dokument som uttrycker regionens viljeinriktning med Kultur och bildning, inom såväl konstområden som inom folkbildningen, det vill säga folkhögskolor och studieförbund.

Region Dalarna har valt att ingå i Kultursamverkansmodellen från och med 2012. Det innebär att staten lämnar över ansvaret för att fördela de statliga kulturmedlen till regionerna om vi, i en Regional kulturplan, kan visa hur vi kan bidra till att de nationella kulturpolitiska målen uppnås. Det ger regionen möjlighet att göra egna prioriteringar, men det ställer också krav på redovisning och återrapportering till staten att vi uppfyller våra åtaganden inom en rad utpekade kulturområden.

Processen med att ta fram en ny plan har tagit cirka ett år av dialoger och som avslutats med en bred remissrunda där många kloka synpunkter kommit in. Samverkan tar tid, men den tiden är väl investerad när vi väl har en plan som många kan känna att de bidragit till. Planen är fortfarande omfattande, men vi hoppas att den ska vara lätt att orientera sig i. För att den ska bli än tydligare tar vi också fram en kortversion som blir mer lättillgänglig för den allmänt intresserade.

Dalarnas Kultur- och bildningsplans övergripande utvecklingsområden och de utvecklingsmöjligheter som beskrivs, utgör grunden

Malin Lagergren

förvaltningschef kultur- och bildningsförvaltningen

för den samverkan med olika parter som krävs för att komma framåt. Det är stora utmaningar vi står inför och mycket som omfattas. Kommunerna, och samverkan med dem, spelar en central roll för att vi ska kunna nå ut i hela Dalarna. Den samsyn vi idag har på kultur och bildningsområdet har byggts upp under de sju år som kultursamverkansmodellen funnits. Allt fler kommuner har tagit fram egna kulturplaner med mål och prioriteringar som vi kan mötas kring. Regionen hoppas även på en utökad samverkan med Dalarnas två största kommuner för att gemensamt stärka länskulturen.

Nytt i planen är att vi ägnar ett särskilt kapitel åt civilsamhället. Det ideella föreningslivet är en viktig förutsättning för kultur och bildningsutveckling. Dalarnas arrangörer i form av privata aktörer, föreningar och studieförbund är avgörande för genomförandet av kulturverksamheter i Dalarna.

Digitalisering och dess möjligheter löper som en röd tråd genom samtliga verksamhetsområden. Digitaliseringen kommer att möjliggöra en ökad bredd, tillgänglighet, mångfald och många gånger ett fullgott alternativ i ett stort och bitvis glest befolkat län.

Professionella kulturskapare ska kunna bo och verka i Dalarna. Det arbete regionala kultur- och bildningsverksamheter redan gör och de nya konstområden som ska utvecklas skapar förutsättningar för det.

Region Dalarna har avsatt extra resurser till Kultur och bildning för att möjliggöra den utveckling planen pekar emot de närmaste fyra åren och som ska bidra till att Dalarna behåller sin ställning som unikt kulturlän i Sverige.

Malin Lagergren

förvaltningschef kultur- och bildningsförvaltningen

Workshopen "Hattfabriken" på Sveatorget
i Borlänge, med Design Lab S, inom ramen
för Anoda ung konst.

Det strategiska ramverket

Region Dalarnas vision för kultur och bildning är:

KULTUREN I DALARNA LYFTER SVERIGE OCH KULTUREN I VÄRLDEN LYFTER DALARNA

Region Dalarna har det regionala uppdraget inom områdena kultur och bildning. De strategiska ramarna för den regionala kulturpolitiken består av Dalastrategin – Dalarna 2020 och Regionplanen 2018–2022 samt de nationella kulturpolitiska målen och Riksdagens mål för folkbildningspolitiken.

Regionala mål och strategier

Region Dalarnas kultur- och bildningsplan utgör styrdokument för att uppnå målen i Regionplanen. Planen 2018 innehåller visionen ”Ett jämlikt Dalarna – för friskare och tryggare liv” samt det övergripande uppdraget att kultur- och bildningsförvaltningen aktivt ska verka för en bred, tillgänglig och kvalitativ kultur- och bildningsverksamhet i hela Dalarna samt att fler människor ska nås av regionens kultur- och bildningsverksamhet, särskilt barn och unga.

Dalarnas kultur- och bildningsplan utgör ett underdokument till Dalastrategin – Dalarna 2020, som beskriver 13 målområden, som formar det regionala tillväxtarbetet i Dalarna fram till och med år 2020. Tre målbilder relaterar till kultur och bildning:

- Dalarna är en region som genom kulturens kraft driver fram ny utveckling för samhälle och näringsliv.
- Dalarna är en lärande region som möter människornas, näringslivets och samhällets behov av kunskap och kompetens.
- Dalarna tar vara på landsbygdens attraktionsvärden och tillväxtpotential och ser sina unika natur- och kulturmiljöer som en tillgång för både lokal och regional utveckling.

Dessutom är kultur och bildning viktiga verktyg för att uppnå målbilderna Lika villkor för alla, Mångfald och tolerans, Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion samt Ett välkänt och respekterat miljöarbete.

Nationella mål och strategier för kultur och folkbildning

I 1974 års regeringsform står att ”den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten.” Ramarna för denna kulturella välfärd uttrycks i de nationella kulturpolitiska målen, som att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten

som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.

För att uppnå målen ska kulturpolitiken:

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor,
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse,
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas,
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan,
- särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur.

Riksdagens mål för folkbildningspolitiken är att ”folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället”.

Syftena med statens bidrag till folkbildningen är att:

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin,
- bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald av människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen (genom till exempel politiskt, fackligt, kulturellt eller annat ideellt arbete),
- bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället och
- bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet.

Planen förhåller sig även till barnkonventionen, konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar, musei- och bibliotekslagarna samt de nationella målen för kulturmiljöarbete, bibliotek, läsfrämjande, film samt arkitektur, formgivning och design.

Aktörer som omfattas av kultur- och bildningsplanen

Region Dalarna, genom kultur- och bildningsförvaltningen, är ansvarigt för att ta fram och följa upp kultur- och bildningsplanen. Planen är framtagen i samverkan med länets femton kommuner och i dialog med professionella kulturskapare och civilsamhället. De bildnings- och kulturverksamheter som särskilt berörs av kultur- och bildningsplanen är följande:

Bildningen

1. de regiondrivna folkhögskolorna Malung, Mora och Fornby samt Musikkonservatoriet i Falun,
2. de rörelsedrivna folkhögskolorna Leksand, Sjövik, Brunnsvik och Västanvik,
3. studieförbund samt
4. annan berörd regionverksamhet som exempelvis arkiv, museum och bibliotek.

När det i planen står folkbildningen syftar det på folkhögskolor och studieförbund.

Kulturen

De kulturverksamheter som omfattas av planen och som ingår i samverkansmodellen är:

5. Region Dalarnas interna verksamheter: Bild och Form Dalarna¹, Film i Dalarna och Länsbibliotek Dalarna,
6. stiftelser med Region Dalarna som huvudman: Dalateatern, Musik i Dalarna och Dalarnas museum (delat med Dalarnas hembygdsförbund) samt
7. Arkivcentrum Dalarna, Dalarnas folkrörelsearkiv, Avesta Art, Dalarnas hemslöjdsförbund och Folkmusikens hus vilka alla får stöd från Region Dalarna.

I den löpande texten benämns dessa aktörer ibland som länskultur eller länskulturinstitutioner, och delas ibland upp på interna verksamheter, uppräknade i punkt 5, och de externa, uppräknade i punkt 6 och 7. Det kan tillkomma ytterligare verksamheter med regionala uppdrag under planperioden.

Region Dalarna och kultur- och bildningspolitikens genomförande

I genomförandet av kultur- och bildningspolitiken värnar Region Dalarna principen armlängds avstånd. Principen innebär att den politiska nivån beslutar om mål och riktlinjer samt lägger fast de ekonomiska ramarna för verksamheten. Konstnärliga och andra kvalitativa bedömningar överläts till konstnärliga ledare, ämnesexperter och sakkunniga. Folkbildningen ska vara en fri och obunden kraft i samhällsutvecklingen.

Region Dalarna förverkligar sin kultur- och bildningspolitik i samverkan med länets kommuner, civilsamhälle och fria professionella kulturskapare och på sätt kan kulturen och bildningen nå ut till alla invånare. I detta sammanhang har regionfullmäktige, kultur- och bildningsnämnden samt kultur- och bildningsförvaltningen olika roller och ansvar.

Regionfullmäktige

Regionfullmäktige beslutar om den regionala kultur- och bildningsplanen. Regionfullmäktige beslutar och följer upp den regionala biblioteksplanen. Regionfullmäktige utser ledamöter till kultur- och bildningsnämnden, folkrörelseberedningen, stiftelse- och föreningsstyrelser samt till tre av de fristående folkhögskolorna i länet.

¹ Tidigare Enheten Scen, Dans, Konst.

Kultur- och bildningsnämnden

Kultur- och bildningsnämnden upprättar och följer upp den regionala kultur- och bildningsplanen.

Kultur- och bildningsnämnden är styrelse för tre egna folkhögskolor och en riksrekryterande spetsutbildning i musik på gymnasienivå.

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för Länsbibliotek Dalarna, Enheten Scen Dans Form och Film i Dalarna.

Kultur- och bildningsnämnden fördelar bidrag och uppdrag utifrån kultur- och bildningsplanen till externa länskulturverksamheter. Dessa uppdragsöverenskommelser delges Kultur- och bildningsnämnden och följs upp i samband med nämndens dialoger.

Kultur- och bildningsnämnden fördelar verksamhetsbidrag till länets fyra rörelseägda folkhögskolor, vissa andra kulturverksamheter med regionala uppdrag samt till ideella organisationer, funktionshindersorganisationer, politiska ungdomsförbund och studieförbund på regional nivå. Nämnden fördelar även projektutvecklingsstöd, som kan sökas av föreningsliv och studieförbund, samt utvecklingsmedel, som kan medfinansiera projekt som söks av de egna verksamheterna.

Folkrörelseberedningens uppgift är bland annat att skapa en mötesplats för samtal och dialog mellan politiker och folkrörelse/folkbildningssektorn. Syftet med den årligen återkommande dialogen med organisationerna är att öka precisionen i regionens stöd till organisationerna, att stimulera projekt, idéer och sprida erfarenheter till andra. Folkrörelseberedningens dialog utgör underlag till kultur- och bildningsnämndens beslut om verksamhetsstöd.

Kultur- och bildningsförvaltningen

Kultur- och bildningsförvaltningen bidrar till det regionala utvecklingsarbetet genom:

- att upprätta och följa upp kultur- och bildningsplanen i dialog med Statens kulturråd och i samverkan med länets kommuner,
- att leda utvecklingsprocesser i syfte att utveckla verksamhetsområden, sektorsövergripande arbete eller samarbeten mellan offentliga, privata och civila aktörer,
- att generera kunskap genom kartläggningar, studier eller nydanande projekt inom angelägna områden,
- att sprida kunskap och regionalisera fungerande modeller och

- att påverka olika nivåer och aktörer som exempelvis kommuner, myndigheter och EU. Det kan vara särskilt viktigt att påvisa kulturens och folkbildningens bidrag till samhällsnyttan och andra politikområden.

Region Dalarnas uppföljning av kultur- och bildningspolitiken

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för att årligen följa upp prioriteringarna i kultur- och bildningsplanen, hur de statliga medlen används samt hur de nationella kulturpolitiska målen och horisontella perspektiven uppnås. Verksamheter inom länskulturen, som omfattas av samverkansmodellen, rapporterar kvantitativa och kvalitativa underlag till Statens kulturråd. Den årliga uppföljning av kultur-samverkansmodellen som Kulturrådet sammanställer, utgör ett viktigt underlag för både Kultur- och bildningsnämnden, regionens samverkans- och dialogparter och för att följa upp kulturlivet i Dalarna och jämföra dess utveckling över tid med övriga riket.

Kultur- och bildningsförvaltningen följer årligen upp de uppdrag och överenskommelser som utgått till verksamheter inom kultur och bildning.

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för att årligen följa upp och kvalitativt redovisa folkhögskolornas verksamhet till Folkbildningsrådet.

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för att följa upp att Musik-konservatoriet Falun har den kvalitet och de resurser som krävs för att uppfylla nationella mål och genomföra utbildningen enligt de krav som ställs i skollagstiftningen.

Kultur- och bildningsnämnden ska hålla sig underrättad om verksamheten i stiftelserna Dalateatern, Dalarnas museum och Musik i Dalarna samt följa verksamheten i de stiftelser inom sitt område där regionfullmäktige utser representant i styrelsen.

Samverkan mellan länskultur och dalakommunerna följs upp genom två årliga regionala kulturdialoger.

Studieförbunden kallas minst vartannat år till dialog med Kultur- och bildningsnämnden. De ideella idéburna organisationerna som får årliga bidrag från Kultur- och bildningsnämnden träffar regelbundet Folk-rörelseberedningen för dialog.

Samverkan med kommunerna

Dalarna består av femton kommuner där det år 2017 bodde 285 000 invånare. Kommunerna är små, skogarna och avstånden stora. Av de femton kommunerna har tretton färre än 30 000 invånare, varav tre färre än 10 000 invånare. Falun och Borlänge har tillsammans nära 110 000 invånare, och pekas i Dalastrategin ut som regionens motor.

I kommunerna utgör kultur och folkbildning sällan ett eget politik-område utan ingår oftast i en förvaltning tillsammans med samhällsplanering, utbildning eller fritid. På förvaltningsnivå i de mindre kommunerna hanterar ofta ett fåtal tjänstepersoner flera ansvarsområden. I de lite större kommunerna finns fler specialiserade kompetenser inom kulturområdet förutom den lagstadgade biblioteksverksamheten. Genom denna står kommunerna för den största andelen av den offentligt finansierade kulturen i Dalarna.

Kommunerna i Dalarna spelar en central roll i genomförandet av den regionala kultur- och bildningsplanen och Region Dalarna vill på samma sätt vara en medspelare i kommunernas utvecklingsplaner, särskilt inom kultur- och bildningsområdet. Sedan Dalarna inträdde i kultursamverkansmodellen år 2012 finns en växande gemenskap om regionens och kommunernas olika perspektiv och en tilltagande samsyn på gemensamma utmaningar. Under 2019–2022 vill Region Dalarna särskilt samverka med kommunerna i länet kring flera områden, varav några redovisas i det här avsnittet och andra under de olika verksamhetsområdena.

Region Dalarnas samverkan med länets kommuner sker genom överenskommelser och forumet Regional kulturdialog. Sedan den första regionala kulturplanen år 2013 har regionen erbjudit kommunerna att skriva överenskommelser, vilket elva valde att göra under planperioden 2013–2015 och tretton under 2016–2018². I dessa dokument har särskilda samverkansområden pekats ut med olika hög konkretionsgrad. Överenskommelserna är viktiga dialogverktyg och har stimulerat samtalens dels mellan kommunerna, länskultur och folkbildning, dels inom kommunens egen organisation. Region Dalarna kommer under planperioden att erbjuda kommunerna att ingå nya överenskommelser. Region Dalarna ser som sin roll att samordna dialogen med och mellan kommunerna. Dialogerna är ett viktigt forum för så väl politiker som tjänstepersoner att löpande lära om aktörernas olika perspektiv, diskutera och identifiera möjliga samverkansytter samt följa upp hur arbetet kring prioriteringarna i planen fortlöper.

²2013–2015 ingicks överenskommelser med: Avesta, Borlänge, Falun, Gagnef, Leksand, Malung-Sälén, Mora, Orsa, Smedjebacken, Rättvik och Älvdalen. 2016–2018 ingicks överenskommelser med: Avesta, Borlänge, Falun, Gagnef, Hedemora, Leksand, Mora, Orsa, Rättvik, Smedjebacken, Säter, Vansbro och Älvdalen.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stärka kulturens kraft i samhällsutvecklingen i interaktion med andra politikområden

Kulturen och folkbildningen bidrar till att utveckla Dalarna till ett attraktivt län med en hållbar livsmiljö, bland annat genom att utveckla demokratin, öka länets attraktionskraft samt stärka invånarnas delaktighet och hälsa. Sedan Dalarna inträdde i kultursamverkansmodellen år 2012 finns en växande gemensam kunskap om regionens och kommunernas olika perspektiv och en tilltagande samsyn på gemensamma utmaningar. För det första, utveckla tydligare strukturer för samverkan mellan Region Dalarna och kommuner. I flera kommuner tas det exempelvis fram lokala kulturplaner/strategidokument, vilka tillsammans med den regionala kultur- och bildningsplanen skulle kunna bidra till att tydliggöra just strukturerna och rollerna. För det andra, dela kompetenser i större omfattning mellan kommuner, alternativt mellan kommuner och region, för att bibehålla utvecklingskraften inom kulturområdet i länet. För det tredje, den regionala och kommunala kulturpolitiken ska interagera effektivare med andra politikområden för att kunna bidra med full kraft till samhällsutvecklingen. Kultur och bildning har här en viktig roll i utvecklingen av en bättre samverkan mellan kommuner, region och civilsamhälle som allt fler anser nödvändig för att lösa dagens och framtida samhällsutmaningar. I denna plan beskrivs flera utvecklingsmöjligheter där kultur och folkbildning konkret griper in i andra politikområden, exempelvis demokratiutveckling, kreativa och kulturella näringar, folkhälsa, digital delaktighet, jämställdhet, kompetensförsörjning och attraktiv livsmiljö.

Falun och Borlänge tar ett större gemensamt ansvar för länskulturen

Ett av länskulturens viktigaste uppdrag är att verka runt om i hela Dalarna. Inom museiområdet och scenkonsten bedriver emellertid länsinstitutionerna, vid sidan av detta uppdrag, en typ av verksamhet som är beroende av en fast arena – en teater, konserthall eller museum – där institutionen möter en del av sin publik/sina besökare.

Sedan Dalarna kom med i Kulturrådets nationella statistik för samverkansmodellen 2013 har länet utmärkt sig genom att ha förhållandevis låg kommunal medfinansiering av länskulturen. Särskilt påfallande har detta varit inom det regionala museiområdet och professionell scenkonst. I Dalarna är residensstaden Falun värdkommun för Dalarnas museum, Dalateatern och Musik i Dalarna. Jämfört med flera andra residensstäder i riket har emellertid Falu kommun en betydligt mindre befolkning. I Dalarna har därför Region Dalarna av tradition axlat ett större ekonomiskt ansvar för all länskultur.

Med närmare 40 procent av länsinvånarna är de båda kommunerna Falun och Borlänge Dalarnas största befolkningscentrum och ett självklart nav för administration, handel, utbildning, industri och kultur. Inom de två kommunerna erbjuds invånarna, delvis tack vare läns-kulturen, ett brett och kvalitativt kulturutbud på nära avstånd med goda kommunikationer. Detta stärker båda kommunernas attraktionskraft och därmed arbetsgivarnas möjlighet att locka till sig arbetskraft.

Att Dalateatern, Musik i Dalarna och Dalarnas museum utvecklas gynnsamt under kommande planperiod är angeläget för hela Dalarna. Region Dalarna vill därför tillsammans med Falu och Borlänge kommun hitta lösningar för ett delat värds-kap för läns-kulturinstitutionerna och ett ökat gemensamt ekonomiskt ansvar.

Bidra till nya fristäder i Dalarna

Sedan början av 1990-talet har städer runtom i världen tagit initiativ till att under en viss tid erbjuda en fristad åt en författare eller journalist som inte har möjlighet att fritt verka i sitt yrke i hemlandet. Utöver själva skyddet av en individ främjas och säkras yttrandefriheten globalt. Idag är rörelsen breddad och inkluderar även musiker och bildkonstnärer. Fristäderna är organiserade i International Cities of Refugee Network, där 24 svenska kommuner och regioner ingår. Region Dalarna var huvudman för ett fristadsprogram under åren 2014–2016. Regionen vill även fortsättningsvis bidra till att förföljda journalister och kulturskapare erbjuds fristäder i länet, men under denna planperiod i samverkan med en eller flera kommuner.

REGION DALARNA VILL

- stärka kulturens kraft i samhällsutvecklingen i interaktion med andra politikområden,
- att Falun och Borlänge tar ett större gemensamt ansvar för läns-kulturen och
- bidra till nya fristäder i Dalarna.

Professionella kulturskapare

I ett samhälle där konst och kultur är en del av vardagen för alla, istället för ett privilegium för ett fåtal, behövs ett brett och till och med spretigt utbud där kulturen tar plats på oväntade arenor och i nya format. Flera kulturaktörer kan göra punktinsatser i både mindre och större skala. Professionella kulturskapare inom alla konst- och hantverksområden bidrar till ett reflekterande samhälle och ger både barn, ungdomar och vuxna möjligheter till upplevelser och inspiration. De flesta kulturskapare bor i storstadsregionerna men Dalarna tillhör ett av få län utanför dessa som har större inflyttning än utflyttning av kulturskapare.

Enligt kultursamverkansmodellen ska kulturplanen tas fram i samråd med länets fria professionella kulturskapare. Enligt rekommendationer från KLYS, Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd, har Region Dalarna bildat Rådet för fria kulturskapare där representanter från de fyra konstområdena ord, ton, bild/form och scen/film träffas för att diskutera hur förutsättningarna för att bo och verka i Dalarna kan förbättras. Regionen kallar rådet till möten några gånger per år. Dialog med kulturskapare sker också genom länskulturinstitutionerna.

Regional stödstruktur för professionella kulturskapare

Det är staten som bland annat genom Konstnärsnämnden, Författarfonden, Kulturrådet och Filminstitutet ansvarar för och fördelar stipendier, verksamhetsstöd och projektbidrag till fria professionella kulturskapare och grupper som är boende och verksamma i Dalarna. Statens kompetens och arbetssätt borgar för att beslut fattas utifrån konstnärlig kvalitet, transparens och i enlighet med gällande lagstiftning om jäv. Det är bara i blygsam omfattning som Region Dalarna fördelar egna priser och stipendier, även om det symboliska värdet är stort. Genom verksamhets- och projektstöd främjar regionen desto mer utvecklingen av kulturskapares föreningar och dess verksamhet.

Regionen är inne i en intensiv och spännande fas där fastighetsförvaltningen under de kommande åren står inför flera stora byggprojekt. Eftersom organisationen efterlever enprocentregeln, innebär det att 1 procent av produktionskostnaden vid ny-, till- eller ombyggnation kommer att investeras i konstnärlig utsmyckning, vilket bland annat kommer gynna verksamma kulturskapare i länet. Regionen förvärvar även löpande konst till institutionerna. Regionen äger dessutom en fastighet, Nisserska huset på Falu lasarets område, som delvis upplåts som ateljéer för professionella kulturskapare.

Hur länskulturinstitutionerna främjar det fria och professionella kulturlivet i länet beskrivs under respektive verksamhetsområde, men sammanfattningsvis sker det genom att:

- erbjuda turnéstöd och subventioner som underlättar fria grupper turnerande med offentlig-, barn- och ungaföreställningar,
- arrangera utbudsdagar där fria grupper får möta offentliga inköpare,
- bistå kommunerna att rigga projekt inom skapande skola med professionella kulturskapare,
- arrangera mötesplatser för att stimulera nätverk för länets professionella kulturskapare,
- bistå med lokaler, kompetens och utrustning,
- möjliggöra residens inom olika kulturområden,
- vara samproducent i film- eller musikproduktioner,
- stimulera kulturskapares företagande inom kulturella och kreativa näringar samt
- synliggöra länets kulturskapare och deras verk.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

För specifika insatser se även utvecklingsmöjligheterna i avsnittet Verksamhetsområden.

Främja kulturskapares villkor att bo och verka i Dalarna

Region Dalarna ska ha en god dialog med de professionella kulturskaparna i länet och väga in deras perspektiv i olika frågor. Regionen ska även agera förebild och inspirationskälla för andra i länet att ta vara på professionella kulturskapares kompetenser i olika sammanhang. Här är det viktigt att följa kulturskapares gängse arvodes- och ersättningsnivåer. Region Dalarna rekommenderar även länskulturinstitutioner, kommuner, studieförbund och andra arrangörer att följa gängse prislistor, exempelvis det statliga Medverkans- och utställningsavtalet (MU), STIM och Författarförbundets prislista. Region Dalarna tillämpar redan enprocentsregeln och sprider kunskapen vidare till andra kommuner och kulturskapare.

Stimulera till en större mångfald av kulturskapare

Studier har sedan årtionden visat att kulturlivet i Sverige och Dalarna är väldigt homogent med låg representation av utrikesfödda. Genom inflyttning har emellertid länet de senaste åren fått många nya invånare från andra länder. En del av dessa har verkat som kulturskapare i sina hemländer och bär med sig uttryck, kompetenser och kontaktnät som på flera sätt skulle kunna berika länets kulturliv, precis i lika stor omfattning som internationella residens. En del lyckade insatser har

gjorts i projektform men mer behöver göras. Som part i det nationella projektet *Konsten att delta* vill Region Dalarna, i nära samarbete med Arbetsförmedlingen Kultur och kulturskaparnas regionala sammanlutningar, berika länets kulturliv med detta tillskott av kompetens.

REGION DALARNA VILL

- främja kulturskapares villkor att bo och verka i Dalarna och
- stimulera till en större mångfald av kulturskapare.

Civilsamhället

Dalarna har en stark tradition och historia av ett mångsidigt folkbildnings- och folkrörelseliv. Den ideella sektorn har stor betydelse för folkhälsa och livskvalitet. Att människor kan förenas och arbeta i egna organisationer för sina värden eller intressen är en viktig demokratisk och samhällsutvecklande funktion för länet. Enligt regeringens definition är civilsamhället ”en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen.” Det är ofta tack vare det ideella föreningslivet eller enskilda personers idéer och initiativ som stora delar av kulturutbudet blomstrar. Under processen med att ta fram den här kultur- och bildningsplanen har länets civilsamhälle därför inbjudits till särskilda dialoger där en mängd förslag och idéer diskuterats, vilka i flera fall även påverkat skrivningarna i planen.

Regional stödstruktur för civilsamhället

En regional plan kan ge intryck av att kultur och folkbildning är något som styrs uppifrån och ned, genom politiska beslut som verkställs av tjänstemän och institutioner. I själva verket finns en stark medvetenhet på Region Dalarna att civilsamhället är en obunden kraft som bär mycket av innehållet inom kultur- och folkbildning. Region Dalarna har därför skapat en struktur för att främja utvecklingen av ideologiska, demokratiska, sociala och opinionsbildande krafter i länet.

Föreningar, ideella idéburna folkrörelser inklusive funktionshindersorganisationer och studieförbund kan hos regionen ansöka om verksamhetsbidrag och projektutvecklingsmedel till verksamhet som bedrivs på distriktsnivå. Den politiskt tillsatta Folkrörelseberedningen är Region Dalarnas kontaktlänk till länets folkbildnings- och folkrörelseorganisationer. Region Dalarna verkar för en jämställd fördelning av bidrag och projektstöd.

Länskultur och folkbildning främjar, ofta genom strategier och konsulenter, det civila samhället genom att:

- bistå med expertis så väl inom föreningsutveckling som specifika sakområden,
- arrangera mötesplatser och stimulera nätverkande,
- sprida goda exempel och ny kunskap,
- generera ny kunskap,
- arrangera dialoger där offentliga aktörer och civilsamhälle möts för att diskutera samhällsutmaningar,
- bistå med lokaler och utrustning samt
- stimulera civilsamhällets företagande inom kulturella och kreativa näringar.

Berörda delar av civilsamhället beskrivs även i avsnittet Verksamhetsområden, under rubriken infrastruktur.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stärka civilsamhällets kraft i samhällsutvecklingen och arbetet med sociala innovationer

Genom dialog med civilsamhälle och hanteringen av bidrag och projektstöd har Region Dalarna successivt byggt upp en stor kompetens och kunskap om civilsamhället i länet. Denna kompetens har kommit väl till pass i framtagandet av denna kultur- och bildningsplan. Men kompetensen skulle kunna tas tillvara inom fler regionala utvecklingsområden. Kultur och bildning har en viktig roll i utvecklingen av en bättre samverkan mellan kommuner, regioner och civilsamhälle som allt fler anser nödvändig för att lösa dagens och framtida samhällsutmaningar. Det är särskilt viktigt att erkänna, uppmärksamma och bekräfta utvecklingskraften hos civilsamhällets aktörer och verksamheter. Deras roller som demokratiaktörer och samverkanspartners lokalt och regionalt bidrar till arbetet för att finna nya lösningar för att möta olika sociala behov. Dessa möjligheter kan uppmärksammas mer systematiskt genom en regional arena för sociala innovationer som den länsövergripande processen Samling för social hållbarhet i Dalarna har tagit initiativ till att utreda förutsättningarna för.

Verka för en jämställd fördelning av bidrag och projektstöd

Som en del i det regionala arbetet för jämställd regional tillväxt vill Region Dalarna verka för en jämställd och jämlik fördelning av bidrag och projektstöd. Ett jämställt och jämlikt perspektiv i hanteringen av bidrag bidrar till en rättvis resurstilldelning. I Region Dalarnas riktlinjer för projekt- och verksamhetsstöd finns jämställdhet och jämlikhet med som parametrar, men det krävs också en ökad medvetenhet om dessa i bedömning och beslut. Region Dalarna ska fördjupa sin kompetens inom området och sprida den till fler i organisationen: till tjänstepersoner, sakkunniga och politiker. Hur bidragen fördelas utifrån parametrarna jämställdhet och jämlikhet ska följas upp årligen.

REGION DALARNA VILL

- stärka civilsamhällets kraft i samhällsutvecklingen och arbetet med sociala innovationer samt
- verka för en jämställd fördelning av bidrag och projektstöd.

Övergripande utvecklingsområden

Region Dalarna har prioriterat åtta övergripande utvecklingsområden för åren 2019–2022 som antingen omfattar hela kultur- och bildningsområdet eller flera verksamhetsområden.

REGION DALARNA VILL

- stärka kreativa och kulturella näringar,
- stärka kulturens och bildningens bidrag till ett hälsofrämjande arbete,
- ta till vara digitaliseringens möjligheter inom kultur- och bildningsområdet,
- fördjupa samarbetet med högre utbildning och forskning,
- stärka arrangörsledet och öka tillgången av tillgängliga scener i länet,
- öka tillgängligheten till länets kulturutbud genom kollektivtrafiken,
- säkerställa det immateriella kulturarvets styrka och utveckling i länet,
- utreda spelkulturen som ett nytt möjligt regionalt verksamhetsområde.

Stärka kreativa och kulturella näringar

I Dalarna står Kreativa och kulturella näringar, KKN, inklusive besöksnäringen, för närmare åtta procent av sysselsättningen. Förståelsen för näringarnas betydelse har ökat, vilket också betonas i många av kommunernas tillväxtplaner. KKN lyfts fram både nationellt och inom EU som en motor för innovation, entreprenörskap och samhällsutveckling, vilket är något som också tydligt ses i Dalarna.

Många av de fria professionella kulturskaparna driver sin verksamhet via företag, ofta som enskilda firmor. Det är viktigt att stödsystemen inom företagande har kunskap om den särskilda affärslogiken i kulturföretagandet. De fria kulturskaparna med sitt professionella utövande är en grundförutsättning för att utveckla KKN. Även det civila samhället står för en stor affärsverksamhet inom KKN och bidrar

till sysselsättning inom kultur- och fritidsområdet, genom exempelvis musikfestivaler, besöksmål, idrottstävlingar, teaterföreställningar och så vidare. Regionen vill stimulera insatser för företagande inom KKN, ett företagande som ser mycket olika ut, från branscher som design och arkitektur, till bild, musik, hemslöjd och poesi.

Film är en näring som bidrar till den regionala utvecklingen. Det finns långtgående nationella planer på att göra det mer förmånligt för internationella filmproduktioner att spela in i Sverige. Landskapet Dalarna är ett mycket starkt varumärke och skulle kunna bli ett attraktivt alternativ för filmbolagen att förlägga sina inspelningar i, den dagen som förutsättningarna förbättras. Regionen vill därför ta fram en regional strategi, omfattande så väl branschen som offentliga aktörer, för hur Dalarna ska utvecklas till en så attraktiv inspelnings- och postproduktionsplats som möjligt.

Stärka kulturens och bildningens bidrag till ett hälsofrämjande arbete

Kultur och bildning bidrar till stärkt demokrati, folkhälsa och ökad gemenskap och är därför en investering för tillväxt och utveckling i Dalarna. Forskning visar på en tydlig koppling mellan utbildning/bildning/kultur och god hälsa. Skillnad i medellivslängd på grund av utbildningsnivå behöver minska. Här har folkhögskolorna ett särskilt statligt uppdrag att förbättra folkhälsan. Regionen ska i bred samverkan fortsätta utveckla sitt hälsofrämjande arbete i löpande verksamhet, i projektform och genom bidrag till idéburna organisationer och studieförbund.

Ta tillvara digitaliseringens möjligheter inom det regionala kultur- och bildningsområdet

Dalarna är en del av en global digital värld. I ett glesbefolkat skogslän som Dalarna har utbyggnaden av bredband länge varit den högst prioriterade frågan. Detta är angeläget men regionen ser även andra trängande behov när den regionala digitala agendan ska formuleras. I takt med att fler bostäder kopplas på fibernätet ökar också klyftan mellan de invånare som kan nyttja de digitala tjänsterna och de som står utanför. Den som står utanför det digitala samhället idag har inte samma förutsättningar som andra att delta och göra sin röst hörd i samhället. Den som inte är digitalt delaktig blir beroende av andra för att klara sig i dagens samhälle. Satsningen på den fysiska infrastrukturen måste därför åtföljas av insatser som stärker den digitala

delaktigheten hos länets befolkning. Bibliotek, studieförbund och folkhögskolor har här stor erfarenhet av att arbeta med digital delaktighet. För rätt använd kan digitaliseringen bli ett verktyg som stärker demokratin och minskar klyftan mellan stad och landsbygd, där kultur och bildning når ut till fler och där användare, oavsett generation, språkkunskap och funktionsvariation, kan använda tekniken för sina behov. Region Dalarna vill i nära samverkan med folkbildningen och biblioteken främja den digitala delaktigheten.

Föreningslivet i Dalarna har i olika omfattning kunnat dra nytta av digitaliseringens möjligheter. Inom stora folkrörelser kan föreningar ta del av nationella digitala satsningar medan mindre förbund och föreningar tvingas förlita sig på de egna medlemmarnas kompetens. Med målsättningen att fler delar av föreningslivet ska kunna följa med i den digitala utvecklingen vill Region Dalarna bidra till aktörernas egna initiativ till digital utveckling.

Region Dalarna vill särskilt främja en digital transformation inom länskulturinstitutionerna, Musikkonservatoriet och folkhögskolorna. Det handlar om att inleda en genomgripande digitaliseringsprocess som möjliggör nya arbetssätt och metoder, i jämfört med den enklare digitaliseringen, som stannar vid att konvertera information från analog till digital form. Regionen vill därför i inledningen av planperioden kartlägga behoven hos aktörerna, omvärldsspana, formulera problem och målformuleringar samt identifiera prioriteringar. En digital strategi skulle bland annat kunna handla om:

- ren teknik och infrastruktur,
- kompetensförsörjning och kunnande, så väl av teknisk art, som konceptuellt och pedagogiskt kring vad digitala uttryck och tjänster kan åstadkomma i samhället, samt
- tjänsteproduktion, tjänstedrift, och vidareutveckling av tjänster i sig.

Fördjupa samarbetet med högre utbildning och forskning

För länets kultur och folkbildning är samverkan med högre utbildning mycket viktig. Högskolan Dalarna är en regional nyckelaktör som i enlighet med sin vision ska ”öppna vägar till kunskap för ett gott samhälle” och genom sitt uppdrag ”samskapar bildning, utbildning och forskning i Dalarna och i världen”. Samverkan med Högskolan Dalarna och andra lärosäten sker idag inom flera av verksamheterna. Under planperioden ska regionen sträva efter att både fördjupa sin samverkan och stimulera till fler samarbeten med högskola/universitet, särskilt med Högskolan Dalarna, samt stärka kopplingen mellan högskola och folkbildning.

Stärka arrangörsledet och öka tillgången av tillgängliga scener i länet

Alla invånare, oavsett om man bor i stad eller på landsbygd, ska ha möjlighet att ta del av ett aktivt kulturliv. För att professionell scenkonst av musik, teater och dans ska kunna turnera runt till alla kommuner i länet krävs att det finns en arrangör och en scen. Ett arrangörsled och tillgängliga scener är därmed vitala delar i förverkligandet av en nationell och regional kulturpolitik. Läns-kulturen arbetar därför, förutom med att producera kultur, för att skapa förutsättningar för att tillgängliggöra, sprida och utveckla kulturområdet i hela Dalarna. För att lyckas med detta är läns-kulturen helt beroende av goda samarbeten med länets kommuner, civilsamhälle, studieförbund, samlingslokalsorganisationer, turistnäring och professionella kulturskapare. Särskilt dansområdet skulle kunna utvecklas än mer gynnsamt om genren i högre omfattning kunde använda befintliga arrangörsstrukturer inom teater och musik. Dalateatern skulle till exempel i större utsträckning än idag kunna arrangera dansgästspel i sin värdkommun förutsatt en ökad tillgång till en A-scen och bättre publikutrymmen. Även regionens egna folkhögskolor skulle i ännu större omfattning än idag kunna vara spelplats för offentliga turnerande teaterföreställningar.

Länsorkestern Dalasinfoniettan har under lång tid efterfrågat så väl ändamålsenliga repetitionslokaler där produktioner för turnéverksamheten förbereds, som en lämplig konsertsal, en hemmascen, där den klassiska musiken kan presenteras för publiken i rätt miljö. Musik i Dalarna kommer, i nära dialog med Region Dalarna, att fortsätta arbeta för tillblivelsen av ett konserthus i länet, en arena som både uppfyller sinfoniettans och publikens behov och där turnerande större evenemang och artister inom olika genrer kan spela.

Öka tillgängligheten till länets kulturutbud genom kollektivtrafiken

Vid sidan av ett rikt kulturutbud, tillgängliga scener och aktiva arrangörer är en välfungerande kollektivtrafik betydelsefull för att uppfylla målet att alla länsinvånare ska kunna ta del av kultur i och utanför länet. Genom anpassade linjesträckningar, turtäthet och flexibilitet skulle kollektivtrafiken i ännu högre grad än idag kunna tillgängliggöra unika kulturprogram som äger rum i en kommun för en vidare publik från andra delar av länet och landet. Region Dalarna vill därför, i dialog med aktörer inom kollektivtrafiken, kommuner och civilsamhälle, undersöka hur länets rika kulturutbud skulle kunna nås av fler.

Sedan flera år erbjuder Dalatrafik tillsammans med Region Dalarna förskolor och grundskolor möjlighet att under lågtrafik resa fritt med kulturbuss för att ta del av länets rika kulturutbud. Kulturbuss är ett komplement till det resande som anordnas och bekostas av skolorna själva. Regionen vill fortsätta följa upp och vidareutveckla kulturbussen så att denna service ska kunna nyttjas av ännu fler.

Säkerställa det immateriella kulturarvets styrka och utveckling i länet

Med immateriellt kulturarv menas en kunskapstradition som överförs mellan generationer. Slöjd, hantverk och konsthantverk samt folkmusik och folkdans är framträdande områden i länet där flera aktörer av olika storlek bidrar på många sätt till dess utveckling. Denna mångfald är en styrka som länet ska vara rädd om. För att upprätthålla immateriella kulturarvets starka nationella position i länet vill regionen inleda en process där aktörerna gemensamt identifierar styrkor, svagheter, möjligheter och risker. Regionen vill genomföra en sådan process i nära samarbete med kultur- och bildningsaktörerna samt civilsamhället och professionella utövare för att säkerställa områdets styrka att utveckla och förvalta det immateriella kulturarvet för framtiden.

Utreda spelkulturen som ett nytt möjligt regionalt verksamhetsområde

Spel i någon form upptar mångas vardag. Allt fler människor i olika åldrar ägnar sig åt traditionella bordspel, dator- och tv-spel, levande spel (lajv och rollspel) eller spelkultur (östasiatisk popkultur, fantastik och cosplay). Spelkulturen har många beröringspunkter med traditionella kulturuttryck. Området engagerar dessutom många unga i föreningsform där deltagarna i hög grad interagerar och är medskapare. Särskilt interaktiva och digitala spel är en näring under stark utveckling, som har flera beröringspunkter med filmområdet. Region Dalarna vill kartlägga spelkulturens omfattning i Dalarna idag och utreda vilken roll Region Dalarna ska ta inom området i framtiden. Spel som till största del utgörs av dobbel kommer inte att ingå i utredningen.

Region Dalarnas basuppdrag till kulturen och folkbildningen

Tillit är en viktig grundsten i en fungerande demokrati. Tillsammans med öppenhet, tolerans och mångfald skapar det ett dynamiskt kunskapssamhälle. En öppen, fördomsfri och välkomnande attityd, inte minst mot nya kulturer, gör vardagen rik och gör Dalarna spännande och intressant för alla. Region Dalarna vill att allas lika rättigheter och möjligheter ska uppmärksammas och beaktas, oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk och socioekonomisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Kulturområdet och folkbildningen ska tillsammans bidra till ökad jämställdhet, mångfald och öppenhet genom att synliggöra och utmana normer som begränsar människor.

Alla aktörer med regional finansiering inom kultur- och bildningsområdet omfattas av ett basuppdrag som innebär att efter förutsättningar och uppdrag beakta tre målgrupper och fyra horisontella perspektiv.

Prioriterade målgrupper

1. Barn och unga

Alla barn och unga³ har rätt till alla sina språk och uttryck för att kunna ta plats och uttrycka sig i en demokrati. Därför måste den uppväxande generationen få möta och utöva konst och kultur. Kultur ska vara en självklar del av deras vardag – oavsett bakgrund och bostadsort. Barn och unga är ingen homogen grupp och därför ska prioriteringarna på området präglas av en mångfald av konstnärliga uttryck och möjligheter. I samverkan med kommuner, institutioner, kulturskapare och ideella aktörer ska barns och ungas möten med kultur stärkas, både i förskolan/skolan och på fritiden.

Det behövs fler insatser som riktas till unga vuxna, 19–25 år. Folkhögskolor, studieförbund och föreningsliv erbjuder möjlighet till ett livslångt lärande och utveckling. Folkhögskolorna är bland annat viktiga för att ge människor en andra chans och öka möjligheterna att få ett arbete. Genom detta öppnas dörrar för individer att påverka sin livssituation, engagera sig och delta i samhällsutvecklingen.

³Det förekommer olika indelningar av gruppen barn och unga. Barnrättspolitikerna tar sin utgångspunkt i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) och målgruppen är därför barn och ungdomar upp till 18 år. Målgruppen för den nationella ungdomspolitikerna är ungdomar mellan 13 och 25 och åldersgruppen 19–25 år benämns ofta som unga vuxna.

- Regionen, länskulturen och folkbildningen är aktiva parter i arbetet med den regionala strategin Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion.
- Regionen vill i samverkan med kommunerna och länskulturen fortsätta att bidra till den struktur med elevkulturombud där barn och unga ges reellt inflytande över kulturen.
- Regionen och länskulturen ska i samverkan med kommunerna, folkbildning och föreningsliv vara dörröppnare för barn och unga till nya kulturyttringar och möjliggöra att de blir mer delaktiga.
- Inom barn och unga-området ska regionen stimulera till lärande och erfarenhetsutbyte kommuner och länskulturinstitutioner emellan, särskilt vad gäller kultur i skolan.
- Regionen vill etablera och stödja samverkan mellan olika professioner i kommun och region för att främja de små barnens språkutveckling.

2. Äldre

De äldres mentala ohälsa har under senare år rapporterats om i olika studier. Regionen vill i samverkan med länets kommuner satsa mer på en rik fritid med mycket kultur och bildning för att minska äldres isolering och mentala ohälsa. Bland de äldre finns dessutom en grupp som knappt tar del av någon kultur alls på grund av sviktande hälsa, svag privatekonomi eller isolering i hemmet. Att en åldrande befolkning förblir frisk och kan leva med bevarade funktioner och livskvalitet så länge som möjligt är dessutom en angelägenhet för hela samhället. Ett systematiskt hälsofrämjande arbete som innehåller motionerande, goda matvanor, kulturupplevelser och hjärnmotion skulle bidra till att upprätthålla de äldres välmående. Regionen vill bidra till att de äldre i större omfattning kan ta del av och själva vara aktiva i länets kulturutbud.

3. Nationella minoriteter

De fem nationella minoriteterna⁴ judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar har lagstadgad rätt att behålla sin kultur och sitt språk. Region Dalarna är förvaltningsområde för det samiska och finska språket. Älvdalen är förvaltningskommun för sydsamiska medan Borlänge, Ludvika och Smedjebacken är förvaltningskommuner för finska.

- Regionen vill föra en aktiv dialog och söka samarbeten med de nationella minoriteterna samt bidra till erfarenhetsutbyte förvaltningskommunerna emellan.

⁴År 2000 anslöt sig Sverige till Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om minoritetsspråk. Varje land utser själv sina nationella minoritetsspråk. Samerna har sedan 1977 även en särskild ställning som urfolk.

- Regionen med stöd av folkbildning, länskultur och civilsamhälle ska erbjuda ett kulturutbud för och av de nationella minoriteterna i allmänhet och sverigefinnar och samer i synnerhet.
- Regionen vill öka medvetenhet och kunskap i majoritetssamhället om de nationella minoriteternas villkor.

Horisontella perspektiv

1. Inkluderande kultur och folkbildning

Dalarna ska vara en region som står för mångfald och tolerans. I arbetet med den regionala överenskommelsen Vägen in för etablering av nyanlända har Region Dalarna axlat samordningsansvaret för området Social sammanhållning och delaktighet. Regionen ska särskilt verka för ett inkluderande kultur- och föreningsliv, en inkluderande folkbildning samt motverka diskriminering och främlingsfientlighet. Som samordnare finansierar regionen regionala projekt, samlar aktörerna för erfarenhetsutbyte och sprider kunskap. Inom området Social sammanhållning och delaktighet är Dalarnas bildningsförbund, länskulturen och regionens skolor nyckelspelare. Länskultur och folkbildning kan även bidra inom överenskommelsens områden: Arbete, God och jämlik hälsa samt Språk och utbildning.

2. Ökad tillgänglighet för människor med funktionsnedsättning

Enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar och det nya nationella funktionshinderspolitiska målet har varje person rätt till jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället. Detta perspektiv ska genomsyra regionens samtliga verksamheter. Möjligheten för personer med funktionsnedsättning att delta i kulturlivet ska förbättras och det ska vara integrerat i de ordinarie verksamheterna. Regionens skolor och länskulturen ska i större utsträckning tillgängliggöra verksamheten för personer med funktionsnedsättningar. Regionen ska dessutom ta till vara brukarorganisationernas, kulturverksamheternas, studieförbundens och folkhögskolornas kompetens i arbetet och mötet med människor med funktionsnedsättning.

3. Ett jämställt förhållningssätt

Kvinnor och män, liksom flickor och pojkar, ska ha likvärdiga möjligheter till inflytande och delaktighet i kulturlivet, kulturupplevelser och eget skapande. Kulturområdet har goda möjligheter att bidra till ökad jämställdhet. Kulturen har ett stort ansvar att främja, sprida och

fördjupa ett jämställdhetsperspektiv i förhållande till publik, deltagare och kulturskapare. Regionen vill beakta jämställdhet i alla beslut, särskilt i bedömningen av bidrag, samt främja kulturområdets möjligheter att bidra till ökad mångfald och öppenhet. Länskulturen ska arbeta medvetet och aktivt för att öka jämställdheten inom sina respektive verksamhetsområden genom att visa och tillvarata konstnärliga uttryck och kompetenser oavsett kön. Nya eller beprövade metoder ska tas tillvara och utvecklas.

4. De globala målen och Agenda 2030

De 17 globala målen och Agenda 2030 syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser. De globala målen är integrerade och odelbara och balanserar på de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga. Det nationella genomförandet inkluderar bland andra Dalarnas kommuner, Region Dalarna och statliga myndigheter. Hur de globala målen uppnås beror också på engagemanget från andra aktörer som civilsamhälle, näringsliv och akademi. Region Dalarna vill i nära samverkan med länets aktörer bryta ned de globala målen till en regional och lokal nivå och sträva mot att de uppfylls.

Länskulturen och folkbildningen kan bidra på flera sätt till att uppnå de globala målen, exempelvis genom kurser, studiecirkel, föredrag, mässor, festivaler, publikationer och rådgivning, vilka ger människor möjlighet att på olika sätt ta del av och engagera sig i miljö- och klimatfrågorna. Kultur och folkbildning kan också vara samarbetsparter och skapa mötesplatser och arenor för att förändra attityder och beteenden. Region Dalarna vill att länskultur och folkbildning ska vara förebilder i sitt arbete med Agenda 2030 så väl i den interna som i den utåtriktade verksamheten. Region Dalarna ska för egen del bidra till en hållbar utveckling, genom engagerade medarbetare och ett systematiskt miljöarbete i förvaltningarna.

Verksamhetsområden

I det följande kapitlet beskrivs de elva verksamhetsområdena: Bibliotek och läsfrämjande, Litteratur som konstform, Teater, Musik, Dans, Bild och form, Film och rörlig bild, Enskilda arkiv, Museer och kulturmiljö, Hemslöjd och Bildning. Varje avsnitt inleds med en kortfattad beskrivning av verksamhetsområdet generellt. Sedan följer en kort redogörelse av områdets infrastruktur, som rymmer en beskrivning av den eller de organisationer som har regionala uppdrag, professionella aktörer och utbildningsaktörer. Med undantag av de verksamheter som uppbär regionala uppdrag, har ingen namngivits. Civilsamhället och de professionella kulturskaparna beskrivs här endast i undantagsfall. I avsnitten om Musik, Film och rörlig bild, Hemslöjd samt Litteratur har det ansetts fruktbart att beskriva infrastrukturen utifrån de fyra perspektiven: producerande, distribuerande, främjande och utbildning. Varje avsnitt avslutas med Utvecklingsmöjligheter, en beskrivning av de områden som Region Dalarna vill utveckla under planperioden. Dessa sammanfattas i punktform under rubriken Region Dalarna vill.

BIBLIOTEK OCH LÄSFRÄMJANDE

Bibliotek är ett av de starkaste inslagen i svensk kulturpolitik med unik närhet till invånarna i deras lokalsamhällen. Bibliotek står för fri tillgång till såväl information som kulturupplevelser. Genom sitt breda litteraturförmedlande uppdrag är folkbiblioteken en del i infrastrukturen för demokrati, en oundgänglig faktor för invånarnas bildning och kunskapsinhämtning. Biblioteken i Sverige bidrar till människors livskvalitet, personliga växande och inte minst, till deras delaktighet i samhället.

Bibliotek är en lagstadgad verksamhet på både regional och kommunal nivå (bibliotekslagen 2013:801). Enligt lagen ska biblioteken verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning, främja litteraturens ställning och intresset för bildning och kulturell verksamhet. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. Vissa målgrupper är särskilt prioriterade: barn och unga, personer med funktionsnedsättning, nationella minoriteter och personer med annat modersmål än svenska. Enligt bibliotekslagen ska kommuner och regioner anta biblioteksplaner för sin verksamhet på biblioteksområdet. Region Dalarnas biblioteksplan omfattar de biblioteksverksamheter som finns inom regionen och den följer kultur- och bildningsplanens tidsintervall. Regionerna ansvarar

enligt bibliotekslagen för de regionala biblioteksverksamheterna som ska främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som finns i länet.

De läsfrämjande insatser som sker inom kulturområdet lokalt och regionalt ska sätta fokus på att alla har tillgång till litteratur av hög kvalitet, i en form anpassad till var och ens särskilda förutsättningar. Skolan har ansvaret för att lära ut själva läshantverket.

Bibliotekens infrastruktur

Kommunerna är huvudmän för folk- och skolbibliotek. År 2017 fanns i länet 15 huvudbibliotek, 29 filialer och 1 bokbuss. Regionen bedriver fyra olika typer av biblioteksverksamhet: Bibliotek och informationscentral i hälso- och sjukvården (sjukhusbiblioteken), folkhögskolornas bibliotek, Musikkonservatoriets not- och gymnasiebibliotek samt den regionala biblioteksverksamheten som utgörs av Länsbibliotek Dalarna. Biblioteksverksamhet bedrivs även av Högskolan Dalarna och Trafikverket.

Länsbibliotek Dalarna är en del av det nationella biblioteks nätverket med uppdrag att främja folkbibliotekens utveckling i länet i syfte att ge Dalarnas invånare tillgång till en så god och jämlik biblioteksservice som möjligt. De kommunala bibliotekens behov, regionens kultur- och bildningsplan, bibliotekslagen och de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande utgör grunden för verksamheten. Länsbiblioteket stödjer folkbiblioteken i länets kommuner i deras roll som demokratiska mötesplatser för kultur, information och lärande. Konkret görs insatserna i kontinuerlig dialog och planering med kommunernas bibliotekschefer. Länsbiblioteket erbjuder stöd till bibliotekens utvecklingsarbete, omvärldsbevakning och kompetensutveckling samt samordnar resurser.

Länsbibliotek Dalarna samverkar med övriga regionala biblioteksverksamheter i landet, särskilt med de närliggande länen. Ofta sker samverkan genom interregionala projekt. Dalarnas Bildningsförbund är också en viktig samarbetspart.

Aktörer för läsfrämjande verksamhet

I Dalarna bedriver bibliotek, folkhögskolor, studieförbund, kulturinstitutioner, föreningsliv med flera, läsfrämjande verksamhet utifrån sina olika uppdrag och förutsättningar. Folkbiblioteken har omfattande och bred läsfrämjande verksamhet, alltifrån gåvoböcker och sagostunder till bokpresentationer, utställningar och författarbesök. Särskilt intensivt arbetar man med barn och läsning. Sjukhusbiblioteket arbetar läsfrämjande för barn via ett utvecklat samarbete med lekterapi. Folkhögskolorna har en bred verksamhet av läsfrämjande

insatser, inte minst i de allmänna kurserna där många av deltagarna saknar läsvana. Studieförbunden har en mångfacetterad läsfrämjande verksamhet, som exempelvis läsecirklar, högläsning, get skrivande och satsning på mikrobibliotek i invandrarföreningar.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Verka läsfrämjande för demokrati och delaktighet

Att främja och stimulera läsning är att främja demokrati. Läsförmågan sjunker i vårt samhälle och socioekonomiska faktorer får en allt större betydelse för människors läsvanor och biblioteks-användning. Förmågan att uttrycka sig och kunna göra sin röst hörd är avgörande för människans möjligheter att vara en aktiv deltagare i demokratin och samhällslivet. Att få utveckla sitt eget skrivande och berättande är viktigt, inte minst för unga människor. Länsbiblioteket ska etablera samverkan och skapa systematiska modeller för bibliotek, barnhälsovård, förskola och andra aktörer att stödja föräldrar i deras roll för de små barnens språkutveckling. Länsbiblioteket ska fokusera utveckling av bibliotekens läsfrämjande arbete med nationella minoriteter och människor med annat modersmål än svenska. I samverkan med sjukhusbiblioteket och folkbiblioteken utvecklas arbetet med biblioterapeutiska metoder och förhållningssätt.

Stärka bibliotekens arbete med digital delaktighet och digitala kompetenser

Källkritik, nyhetsvärdering och faktakoll är områden där samhället möter utmaningar som i förlängningen påverkar vår demokrati. Det handlar om invånarnas kunnighet ifråga om att söka, värdera, kritiskt granska och använda digital information. Samhället ställer allt större krav på invånarna att använda digitala tjänster. Undersökningen Svenskarna och internet 2017 konstaterar att lågutbildade, arbetslösa och sjukskrivna känner sig mindre delaktiga i informationssamhället än personer med högre utbildning. De grupperna upplever det även som svårare att söka efter information på internet. Regeringen har avsatt medel till ett digitalt kompetenslyft 2018–2020, med syfte att via regional biblioteksverksamhet stötta kommunbiblioteken att ge Sveriges invånare ökad digital delaktighet.

Stärka samverkan för fortsatt utvecklingskraft för biblioteken

Kommunbiblioteken och länsbiblioteket arbetar för att öka samverkan mellan biblioteken i Dalarna. Syftet med samverkan över kommungränserna är att säkra fortsatt utvecklingskraft av bibliotekens tjänster i framtiden. Genom samverkan stärker biblioteken Dalarnas invånares rätt till information, kunskap och kultur som en del av det demokratiska samhället.

Under åren 2018–2020 tar staten flera olika initiativ på biblioteksområdet i syfte att stärka biblioteken och öka invånarnas tillgång till biblioteksverksamhet. Det sker genom tillfällig bidragsgivning till både kommunal och regional nivå, samt genom att utreda en nationell biblioteksstrategi. Länsbiblioteket behöver ha god dialog med kommunbiblioteken och anpassa arbetsformer och utvecklingsinsatser så att det är möjligt för alla bibliotek att bli stärkta genom de statliga insatserna.

REGION DALARNA VILL

- verka läsfrämjande för demokrati och delaktighet,
- stärka bibliotekens arbete med digital delaktighet och digitala kompetenser och
- stärka samverkan för fortsatt utvecklingskraft för biblioteken.

LITTERATUR SOM KONSTFORM

Berättelser och litteratur ligger till grund för många andra konstformer. Litteratur och läsning kan ge livsupplevelser. Dalarna har ett stort litterärt kulturarv och många nutida författare kommer från landskapet eller har valt att bosätta sig i Dalarna.

Som regionalt kulturområde är litteraturen som konstform, alltså inte biblioteks-, litteratur- och läsfrämjande, nytt för Region Dalarna sedan staten år 2015 beslutade att litteraturen skulle ingå i samverkansmodellen inom befintliga ekonomiska ramar. Sedan planperioden 2016–2018 prövar regionen olika arbetssätt i projektform för att hitta sin regionala roll. År 2017 genomfördes en kartläggning av litteraturen som konstform som sammanfattar infrastrukturen inom litteraturområdet i Dalarna. Syftet var att skapa ett underlag att använda för att utforma en strategi/stärkt infrastruktur för litteraturområdet i Dalarna.

Infrastruktur inom litteraturområdet

På den producerande sidan i länet finns författare, dramatiker, översättare, illustratörer, bokförlag, tryckerier och institutioner med

bokutgivning. Sveriges Författarförbund organiserar ett fyrtiotal yrkesverksamma författare och översättare i Dalarna. Dalarnas författarförbund är en ideell förening som främst organiserar fritidsverksamma författare i Dalarna som förutom att skriva också ger ut tidskriften Dalapennan, ordnar mötesplatser och arrangerar skrivartävlingar för ungdomar.

På den främjande och förmedlande sidan finns 15 litterära sällskap, media, bibliotek, folkbildning, bokhandel, bokcaféer och antikvariat med flera. Det saknas en författarutbildning i länet men Högskolan Dalarna har en litteraturvetenskaplig institution och flera språkvetenskapliga institutioner, där litteraturen har en plats. Folkhögskolor har gett sommarkurser i litterärt skrivande. Exempel på litterära evenemang är lokala bokmässor, poesifestivaler och poesitävlingar, litteraturdagar och författarmöten. Den ideella föreningen Litteraturens Hus i Dalarna, som bildades 2016, har i projektform testat olika regionala aktiviteter för att utveckla litteraturen som konstform i länet. Alla kommunala bibliotek i Dalarna erbjuder litterär programverksamhet. Kommunernas bibliotek har dessutom ofta anställd programpersonal och en särskilt avsatt programbudget. Många ordnar även andra program som främjar litteraturen, exempelvis i samarbete med skola, vård och omsorg. I länet finns även flera litterära besöksmål som exempelvis författarhem, utställningar och miljöer som skildrats i litteraturen.

Flera av länskulturinstitutionerna främjar litteraturen i sin verksamhet. Länsbibliotek Dalarna arbetar med litteraturen ur ett regionalt och läsfrämjande perspektiv och har i uppdrag att sprida kunskap om dala-författare och de miljöer som lyfter fram deras liv och verk. Med nuvarande resurser och uppdrag faller det på Länsbiblioteket att driva webbplatsen Dalalitteraturen.se som är en samlingsplats för litteratur från Dalarna, i samverkan med biblioteken sprida kunskap om litteratur om Dalarna, utveckla skrivmöjligheter för unga och i samverkan med länets professionella författare och bibliotek ordna kompetensutveckling om litteraturens villkor för bibliotekspersonal.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Besluta om strategiska regionala insatser för att utveckla litteraturen som konstform

I den infrastruktur som finns idag visar mångfalden av aktörer att litteraturen är en angelägenhet för många ur flera olika perspektiv. Det är framförallt det litteraturfrämjande perspektivet som dominerar; de sammanhang där litteraturen möter sina mottagare. Däremot finns ingen tydlig linje som visar hur litteraturen som konstform ska utvecklas. Under planperioden 2016–2018 har litteraturområdet kartlagts och ett antal aktiviteter testats i projektform. Under 2019 ska

projektet utvärderas och resultaten ligga till grund för beslut om vägval när det gäller regionens roll för litteraturen som konstform i Dalarna.

REGION DALARNA VILL

- besluta om strategiska regionala insatser för att utveckla litteraturen som konstform.

TEATER

Teater är en konstform som syftar till att agera, berätta, framställa eller förevisa historier, idéer och/eller känslor inför en publik. Teatern har en unik roll som kommunikatör, från konstnär till publik och kan genom dess form behandla både svåra frågor och vara en källa för inspiration och glädje. I Dalarna skapas och arrangeras föreställningar av både yrkesverksamma och som fritidssysselsättning. Produktionen av professionell teater görs framförallt av länsteatern och ett antal fria grupper. Arrangörerna i länet består av ett stort antal aktörer från civilsamhället, kommuner och företag. För arrangörerna är de fria producenterna av teater och scenkonst från hela landet en viktig aktör liksom nationella nätverk som Riksteatern.

Teaterområdets infrastruktur

Dalateatern, som är en av Sveriges 21 länsteatrar med ett regionalt uppdrag, drivs i stiftelseform med Region Dalarna som stiftare och ensam huvudman. En fast ensemble turnerar i länets alla kommuner, där spelplatserna ofta kräver flexibla scenlösningar då förutsättningarna i länet att ta emot teater är starkt varierande hos arrangörerna. Endast fyra av länets 15 kommuner kan erbjuda fullvärdiga A-scener med komplett scen teknik. Merparten av teaterns publika möten sker därför i bygdegårdar, Folkets Hus, skolor och andra samlingslokaler. Teaterns egenproducerade repertoar kompletteras genom samarbeten med fria kulturproducenter i och utanför länet gällande soppteater, barnteaterlördagar, nycirkus och dans. Hälften av teaterproduktionen riktas mot barn och unga, främst i form av skolföreställningar. Fördjupade projekt i skolan, för, av och med barn och unga i

tillblivelseprocessen, genomförs kontinuerligt. Teatern ger även stöd åt länets amatörteaterverksamhet och estetutbildningar, samt agerar som resurs mot det fria kulturlivet. Dalateatern samverkar med Riksteatern Dalarna kring bland annat arrangörsutvecklingsfrågor och elevkulturombud.

Riksteatern Dalarna är ett samverkansorgan för de lokala arrangörsföreningarna. I Dalarna finns åtta lokala riksteaterföreningar samt ett antal anslutna föreningar och organisationer som alla arrangerar professionell scenkonst. Riksteatern Dalarna jobbar i tätt samarbete med Region Dalarnas konsulenter. Under ett verksamhetsår bidrar Riksteatern med samarbetsparter till ett stort antal turnerande produktioner i de allra flesta av länets kommuner. Tillsammans ges drygt 100 föreställningar med en publiksiffra på cirka 10 000 personer.

Barn och unga i alla länets kommuner ges möjlighet att möta professionell scenkonst, bland annat tack vare att Enheten Scen Dans Konst subventionerar turnerande föreställningar av fria professionella grupper. Enheten Scen Dans Konst, som ingår i Region Dalarna och samlar konsulenter inom olika konstområden, arbetar även främjande inom teaterområdet genom att arrangera fortbildning och skapa nätverk med och mellan professionella och arrangörer.

I länet finns några frilansande skådespelare och ett par verksamma fria teatergrupper. På flera platser i länet sätts bygdespel upp sommartid där ensemblen består av både yrkes- och fritidsverksamma skådespelare.

Det finns möjlighet att läsa estetiskt program med inriktning teater på två gymnasieskolor i länet. Däremot saknas teaterkurser inom högre utbildning och på länets folkhögskolor.

Barn och vuxna kan på sin fritid spela teater, revy eller träna cirkus på flera platser i länet. Oftast sker det i regi av en förening, ett studieförbundet eller en kommunal kulturskola, vilka alla verkar för att fler ska få möjlighet att utöva teater.

Studieförbunden tillsammans med lokala kulturföreningar är viktiga arrangörer av teaterföreställningar och studiecirkel där deltagarna får spela olika former av teater, diskutera föreställningar eller förkovra sig inom exempelvis teaterhistoria.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Främja det angelägna samtalet

Då teatern ger sig i kast med svåra och angelägna samhällsutmaningar behövs forum där föreställningens innehåll och tema kan diskuteras

både före och efter föreställningen. I det engagerade samtalet i en studiecirkel kan en teaterföreställning bidra till så väl deltagarnas personliga som samhällets utveckling. Genom studieförbundens nätverk når teatern dessutom ut till nya grupper, som inte tillhör den vanliga teaterpubliken. Tillsammans med folkbildningen och teatern i länet vill Region Dalarna främja det angelägna samtalet som utvecklar individen och samhället.

Stärka infrastrukturen för produktionen av teater för barn och unga i länet

Barn och unga i Dalarna ska kunna se och uppleva kvalitativ teater. Därför vill Region Dalarna i dialog med kommunerna i länet stärka länsteaterns förutsättningar att producera teater för barn och unga. Strukturen inom området behöver stärkas med bättre produktionsförhållanden, ändamålsenliga lokaler och få bättre förutsättningar att arbeta med pjäsernas innehåll. Dalateatern behöver utrymme att växa utanför befintliga lokaler.

REGION DALARNA VILL

- främja det angelägna samtalet och
- stärka infrastrukturen för produktionen av teater för barn och unga i länet.

MUSIK

Musik är en av de största konst- och underhållningsformerna, ett yrkes-, utbildnings- och vetenskapsfält samt ett fritidsintresse. Musik av olika genrer har traditionellt en stark ställning i Dalarna, så väl inom ett välutvecklat civilsamhälle som på professionella institutioner, inom utbildningssystemet och i frilanssektorn.

Musikområdets infrastruktur

På den producerande sidan finns flera frilansande professionella utövare i länet. På den distribuerande sidan finns aktörer spridda över hela länet i form av några få skivbolag, några skivdistributörer och ett fåtal musik- och skivaffärer. På den främjande och förmedlande sidan finns Svenska kyrkan, arrangörsföreningar inom olika musikgenrer,

media, studieförbund och flera stora festivaler inom bland annat opera, hårdrock, populärmusik, kammarmusik, folkmusik, elektronisk musik och körsång. Folkets hus och parkers digitala utsändningar av opera på olika platser i Dalarna är en växande kanal. En scen med konsert-huskvaliteter saknas i länet men sommartid kan Dalhalla erbjuda stora akter. Magasinet i Falun, som har ett regionalt uppdrag, presenterar både musik, konst och andra publika arrangemang. Ibland används större sportarenor för att ta emot populärmusikaliska arrangemang. Musik i Dalarna och Folkmusikens hus är de länskulturinstitutioner som har det professionella musikuppdraget.

Musik i Dalarna är en stiftelse med Region Dalarna som huvudman. Dalasinfoniettan med 28 heltidsanställda musiker turnerar i hela länet och erbjuder orkesterkonserter, kammarmusikprogram, skol- och familjekonserter. Unga Musik i Dalarna producerar Dalasinfoniettans konserter för den unga publiken och erbjuder konserter med frilansgrupper från förskola till gymnasium och folkhögskola. Unga Musik i Dalarna leder även samarbeten med länets kulturskolor, El Sistema och andra projekt samt har också projektledningsansvar för musiktävlingen Imagine, Dalecarlia Music Awards och från 2018 det nationella integrationsprojektet Songlines. Musik i Dalarna arrangerar sedan starten 2006 den internationella kammarmusikfestivalen Vinterfest. Musik i Dalarna är huvudman för den förberedande musikerutbildningen under Yrkeshögskolan vid Musikkonservatoriet Falun, där Dalasinfoniettan årligen genomför konserter med elever och lärare. Dalapop, ett resurscentrum för populärmusik, har Musik i Dalarna som huvudman. Den projektbaserade Dalasinfoniettans kör är också en del av verksamheten.

Folkmusikens hus i Rättvik är ett regionalt resurs- och kunskapscentrum för folkmusik och -dans, med en verksamhet som även omfattar nationella och internationella aktiviteter. Syftet är att sprida kunskap och intresse kring området, både som spännande historia och som en kreativ del av nutida musikliv. Folkmusikens hus drivs som ideell förening med bidrag från stat, region och tio (av femton) dala-kommuner och har ett regionalt musikuppdrag för folk- och världsmusik samt ett nationellt och regionalt folkbildningsuppdrag för Studieförbundet Bilda. Verksamheten omfattar turné- och konsertverksamhet, kurser, tillfälliga och fasta utställningar, ett audiovisuellt arkiv för folkmusik och folkdans och utveckling av databssystem för musik- och dansarkiv. Folkmusikens hus fungerar även som plattform för olika former av samverkan och stöd till det fria musiklivet, arrangörer och ideellt folkmusikliv. Folkmusikens hus är huvudman för det internationella folkmusiklägret Ethno och arrangerar Bingsjöstämman tillsammans med Dalarnas spelmansförbund och Bingsjö by.

Utbildning inom musikområdet

Genom de kommunala musik- och kulturskolorna, studieförbunden, folkhögskolorna och Musikkonservatoriet finns idag musikutbildningar i Dalarna från nybörjare fram till musikhögskola. Region Dalarna är huvudman för Musikkonservatoriet Falun som sedan starten 1967 har varit ledande med sina musikhögskoleförberedande utbildningar inom klassiskt, folkmusik, jazz och komposition. Idag är gymnasieutbildningen en av få i landet som klassificerats som riksrekryterande spetsutbildning. Den eftergymnasiala utbildningen bedrivs som en så kallad Konst- och Kulturutbildning under Myndigheten för Yrkehögskolan med Musik i Dalarna som huvudman. Samarbeten sker regelbundet med professionella musiker, till exempel med Dalasinfoniettan eller med olika folkmusiker. De många offentliga konserter som eleverna genomför varje år är en viktig del av Dalarnas kulturliv, inte minst de som genomförs tillsammans med Dalasinfoniettan. På samma sätt som proffsmusiker blir goda förebilder för konservatoriets elever blir dessa i sin tur inspirationskällor för andra unga musikintresserade ungdomar i länet, inte minst genom konservatoriets flera samarbeten med de kommunala kulturskolorna.

Region Dalarna är också huvudman för Malungs folkhögskola som erbjuder kurser inom folklig vissång, fiol och dans. Under snart 40 år har skolan, genom sitt utbud av korta och långa kurser inom folkmusiken, bidragit till genrens bevarande och utveckling. Folkhögskolan har även en bredare musikprofil inom ramen för Allmän Kurs. På flera av länets andra folkhögskolor finns utbildningar av musikpedagoger, band- och artistprogram, projektledarutbildning inom musik. Folkmusikens hus bedriver en omfattande kursverksamhet på folkmusikområdet i samarbete med Dalarnas spelmansförbund, kultur- och musikskolor samt i sitt folkbildningsuppdrag av studieförbundet Bilda. Studieförbunden har en mycket bred och omfattande cirkelverksamhet inom musikområdet. Musik kan också studeras på estetiska programmet på sex gymnasieskolor samt på Högskolan Dalarna som ljudproduktion. Alla kommuner erbjuder dessutom barn undervisning i instrument och sång inom de kommunala musik- och kulturskolorna.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stärka populärmusikens infrastruktur

Genren populärmusik har varit stor och framgångsrik i Dalarna, men har tidigare saknat en regional stödstruktur. Inom projektet Dalapop är ambitionen att skapa och etablera en modell som stödjer aktörer inom musiklivet i Dalarna att utvecklas till professionella yrkesutövare inom musikbranschen genom eget företag, anställning eller yrkesutbildning inom musikbranschen. Projektet ska stärka den regionala

musikbranschen och stimulera tillväxten inom, och i anslutning till, de kulturella och kreativa näringarna. Region Dalarna vill i bred samverkan med övriga regionala aktörer, kommuner och näringsliv stärka infrastrukturen för populärmusiken så att fler unga människor får möjlighet att utvecklas i sin genre och på sikt kan etablera sig professionellt i Dalarna.

Utveckla modeller för medborgarnära opera i Dalarna

Opera är inte bara en angelägenhet för storstädernas invånare. Intresse för konstformen finns över hela landet. Det framgår bland annat av de digitalsändringar från Metropolitan som förmedlas av Folkets hus och parker till föreningar över hela landet och som har en stor publik. Ett syfte med att stärka konstformen opera i Dalarna är att ge fler möjligheten att ta till sig de starka kulturupplevelser som operan kan förmedla. Ett annat syfte är att erbjuda platser och stödja kreativa processer för dem som skapar operaföreställningar. Det är av grundläggande betydelse att strävan efter hög konstnärlig kvalitet går hand i hand med fördjupad lokal förankring. Denna förankring måste bygga på ömsesidig dialog mellan aktörerna: producenterna, arrangörerna, det lokala civilsamhället, regionala och nationella aktörer, kommuner och region. Regionen vill under planperioden utveckla modeller för medborgarnära opera i Dalarna.

Främja musiklivet i civilsamhället

Musik av olika genrer har traditionellt en stark ställning i Dalarna, så väl inom ett välutvecklat civilsamhälle som på professionella institutioner och i frilanssektorn. Civilsamhället kan bestå av spelmannslag, orkesterföreningar, storband, popband eller som cirkelverksamhet i regi av något studieförbund. Vid sidan av själva musikutövandet är föreningsliv och studieförbund viktiga som arrangörer av konserter och danstillställningar. Regionen vill tillsammans med länskulturen främja utvecklingen av civilsamhället för att stimulera utbyte och samarbeten inom musikområdet.

REGION DALARNA VILL

- stärka populärmusikens infrastruktur,
- utveckla modeller för medborgarnära opera i Dalarna och
- främja musiklivet i civilsamhället.

DANS

Dans utförd av professionella danskonstnärer är en konstform, som innefattar moderna och nutida koreografi, balett, gränsöverskridande uttryck, community art, performance, street, konceptuella konstnärliga uttryck och samarbeten med andra konstformer. Dansen som konstform har i jämförelse med övriga scenkonstuttryck, en svagare regional infrastruktur medan dans som sällskaps- och fritidsnöje har en stark ställning i Dalarna. Detta kan delvis bero på att dansen som konstform är ett relativt nytt regionalt verksamhetsområde. Under de båda kulturplanperioderna 2013–2015 och 2016–2018 har Region Dalarna därför särskilt valt att prioritera utvecklingen av strukturer så att professionella dansföreställningar ska kunna visas i länet, att dansare och koreografer ska kunna arbeta här och för att invånare ska få uppleva professionell dans.

Infrastrukturen för dans som konstform

Det regionala arbetet för att främja dansen och särskilt stimulera den sceniska dansen sker i samarbete med lokala, regionala och nationella nätverk. Genom regionalt subventionerade turnéer, arrangörsnätverk, omvärldsbevakning och särskilda fortbildningsinsatser stimuleras alla länets kommuner att låta barn och unga möta professionella dansföreställningar. Genom ett starkt arrangörsnätverk sker ett kunskapsutbyte med särskilt fokus på dansens specifika behov. Region Dalarna har här i samarbete med Riksteatern Dalarna påbörjat arbetet med att stärka befintliga dansarrangörer samt att hitta nya arrangörer för dans. Regionen främjar professionella dansaktörers möjligheter att verka i länet genom fortbildningsinsatser och nätverksarbete. Genom metoden Anoda Dans arrangerar regionen residens som möjliggör ett utforskande arbetssätt för dansare och koreografer i samverkan med länets dansnoder och nationella nätverk.

Dalarna har en rik tradition av folkdans. Folkmusikens hus i Rättvik arbetar här för att stärka och utveckla folkdansen och -musiken i dialog med aktörerna, samt arbetar stöttande och konsulterande mot fältet. Region Dalarna är huvudman för Malungs folkhögskola som i sitt kursutbud har specialiserade kurser inom folklig dans, som lockar sökande från hela landet. Landstiget Dalarna leder en strategisk satsning med särskilt fokus på scenisk folkdans.

På gymnasial nivå finns ett fåtal estetiska program med dansinriktning. För länets barn och unga finns goda möjligheter att dansa på sin fritid tack vare kommunala kultur- och musikskolor samt studieförbund, dansföreningar och privata dansstudior.

Publika evenemang där musik och pardans står i centrum är många, exempelvis på festivaler för folkmusik, dansband eller jazz. En annan typ av festival är den internationella balettävlingen Nordic Baltic Ballet Competition.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stärka infrastrukturen i länet för dansen som konstform

Den sceniska danskonsten är fortfarande under utveckling i länet. Region Dalarna vill därför fortsätta arbetet med att utveckla och stärka infrastrukturen för konstformen i syfte att fler professionella dansföreställningar ska visas i länet, att dansare och koreografer ska kunna arbeta här och att invånarna ska få uppleva professionell dans.

Dansområdet skulle kunna utvecklas än mer gynnsamt om konstarten i högre omfattning kunde nyttja befintliga produktions- och arrangörsstrukturer inom teater och musik. För att få tillgång till gästspel av hög kvalitet krävs åtkomst till eller delaktighet i nationella nätverk. Det goda samarbetet med Riksteatern ska därför fortsätta men det är även viktigt att föra en omsorgsfull dialog med nya möjliga arrangörer. Det behövs även ett nytänkande vad gäller spelplatser. Dalateatern skulle exempelvis i större utsträckning kunna arrangera dansgästspel i sin värdkommun förutsatt en ökad tillgång till en A-scen och bättre publikutrymmen.

I ett län som Dalarna, med så starkt intresse för folklig dans, finns goda möjligheter att bygga upp en dansverksamhet med konstnärligt fokus på folkdansen. Genom att uppmuntra konstnärliga projekt som sammanför folkdansen med den konstnärliga dansen skulle Dalarna kunna skapa en unik profil i landet. Flera framgångsrika projekt av detta slag har redan genomförts.

Genom metoden Anoda Dans utvecklar Region Dalarna ett samverkanssystem mellan kulturella aktivitetsplatser, noder, som har potential att utveckla och driva dansprojekt över gränser. Region Dalarna vill fortsätta utveckla systemet genom att stärka de noder som redan finns och främja framväxten av nya. Dalarnas kommuner är viktiga samarbetsparter och barn och unga en prioriterad målgrupp.

REGION DALARNA VILL

- stärka infrastrukturen i länet för dansen som konstform.

BILD OCH FORM

I bild- och formområdet ingår bland annat bildkonst, hit räknas till exempel måleri, teckning, grafik, foto och skulptur men även mer samtida och gränsöverskridande uttryck såsom performance, community art och konceptuell konst. Bild- och form inkluderar dessutom arkitektur, konsthantverk, form och design. Dessa uttryck reflekterar vår samtid, samtalar om våra livsvillkor samt ger oss nya perspektiv i formandet av vårt framtida samhälle.

Bild- och formområdets infrastruktur

Bild och form Dalarna arbetar med förståelsen för och främjandet av bildkonsten i länet, både strategiskt och uppsökande, bland annat genom konsulentverksamhet. Genom samverkansplattformen Anoda utvecklar regionen ett system av kulturella aktivitetsplatser, som har potential att utveckla och driva kulturprojekt över gränser. Aktörer i systemet kan gemensamt initiera, fånga upp och utveckla individuella och lokala initiativ samt inspirera och bygga professionell kulturell kompetens till nytta och gagn för hela länet samt till nationella och internationella samarbeten. Inom Anoda Ung konst ska särskilt barns och ungas möten med konstformerna stimuleras och deras uttryck i samhället synliggöras. Under namnet VideoGUD samverkar Gävleborg, Uppsala och Dalarna sedan 2006 för att väcka- och stärka intresset för, och tillgängliggöra, aktuell videokonst. Bild och form Dalarna ansvarar idag för konstinköp samt förmedlar och förvaltar Region Dalarnas konstinnehav som består av närmare 20 000 registrerade konstverk, varav merparten är objekt. Arbetet i regionens offentliga lokaler sker i tätt samarbete med Regionfastigheter. Bild och form Dalarna finns med initialt i alla om-, till- och nybyggnationer som leds av Regionfastigheter, där enprocentsregeln alltid tillämpas.

På den regionala museisidan driver Dalarnas museum en konsthall och förvaltar en konstsamling med särskild spets inom grafik. Museisamlingen utökas hela tiden tack vare förvärv genom olika stiftelser. Mentalvårdsmuseet i Säters har en särskild samling av verk inom kategorin Art Brut.

Utöver regionen är kommunerna viktiga offentliga aktörer inom bildkonstområdet. Alla kommuner har egna konstsamlingar och de flesta av de kommunala biblioteken visar regelbundet konstutställningar. Flera kommuner driver kommunala konsthallar. Avesta kommun skapade 1995 konstutställningen Avesta Art i Gamla Järnbrukshyttan, Verket, som har ett regionalt uppdrag för samtidskonsten. Hyttanläggningen är intressant både som industrihistoriskt kulturarv och som

konsthall, där varje inbjuden kulturskapare ställs inför utmaningen att skapa samspel med industriarvets egna starka uttryck i material och monumental arkitektur. Avesta Art vill gestalta en variation av konstnärliga uttryck, gärna experimentellt och gränsöverskridande. Konstbildande verksamhet är en bärande idé för Avesta Art där utställningen vill vara en arena även för de som inte är vana att möta samtidskonst samt för barn och familjer. Dalarnas skolor erbjuder fria visningar och pedagogiskt program. Avesta Art är även en viktig nod inom samverkansplattformen Anoda, både vad gäller dans och ung konst.

På utbildningssidan är bildkonsten relativt stark i länet. På flera av de kommunala kulturskolorna kan barn ta del av bildkonstkurser på sin fritid. På fem gymnasieskolor erbjuds bild och form som inriktning på estetiska programmet. Mora, Fornby och Leksands folkhögskola erbjuder kurser inom bildkonst, konsthantverk och design vilka förbereder för högre studier. På Högskolan Dalarna finns ett ämneslärarprogram med inriktning Bild och programmet Audiovisuell produktion, där ljud och ljus används för att skapa kommunikativa helhetsupplevelser.

I Dalarna finns flera grafikverkstäder men även verkstäder för emalj och glas vilka alla är viktiga arbets- och mötesplatser för länets konstnärer. Många av dessa verkstäder spelar också en viktig roll som arena för konstnårsresidens och växthus för barn och unga genom att erbjuda möjligheter att skapa själva.

Vid sidan av de offentliga aktörerna främjas bildkonsten i länet av flera privata gallerier och ideella konstföreningar. Flera av studieförbunden arrangerar studiecirkel och kulturprogram inom konstområdet.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stärka bild- och formområdet i länet

Under 2019 stärker Region Dalarna bild- och formområdet genom att bilda den nya enheten Bild och form Dalarna där den tidigare konstenheten och konstkonsulenterna ska ingå. Verksamhetens uppdrag kommer att omfatta bild och form, samt dessutom arkitektur och design. Genom att samla kompetens och resurser kommer regionen i högre grad kunna

- påverka samhällsstrukturer samt bidra till att hitta nya konkreta samverkansformer på nationell, regional och lokal nivå,
- genom forskningssamarbeten och konstnårsresidens skapas fördjupning och viktiga kontaktytor med högre lärosäten samt redan professionella aktörer samt
- stärka det interna arbetet inom organisationen.

De kommande åren kommer offentliga och privata aktörer att bygga mycket runt om i Dalarna. Det finns många vinster med att tillämpa enprocentregeln på ett effektivt och klokt sätt. Dalarna berikas med goda och långsiktigt hållbara livsmiljöer. Arbetsmarknaden för länets och landets yrkesverksamma bild- och formkonstnärer gynnas. Regionen har här ett ansvar att integrera ett bildkonstperspektiv i alla sina byggprojekt. Regionen besitter idag en hög kompetens inom området och kan genom nätverk och kompetensutveckling ge stöd till de kommuner i länet som står inför att tillämpa enprocentregeln.

En enskild kommun saknar kapaciteten att ligga i framkant inom varje uppdragsområde, men kommunerna tillsammans besitter en bred uppsättning spetskompetenser inom en rad konstområden. Region Dalarna har sedan flera år stimulerat framväxten av konstnoder i länet inom samverkansplattformen Anoda. Region Dalarna vill fortsätta utveckla systemet genom att stärka redan befintliga noder och stödja framväxten av nya. Särskilt satsas på att stärka ungas förutsättningar, samt möten mellan generationer och med professionella aktörer inom konstområdet.

Etablera arkitektur, form och design som ett regionalt verksamhetsområde

Design och arkitektur formar det samhälle vi lever i och har stor betydelse för hur människor trivs i sin närmiljö. Det är kulturella uttryck som alla invånare tar del och berörs av. Design och arkitektur inverkar starkt på samhället, både konkret i utformandet av gemensamma miljöer och mer subtilt i hur det formar attityder och människosyn i samtiden. Ur ett medborgarperspektiv är detta angelägna frågor för samhällsutvecklingen och kulturlivet. Design och arkitektur har emellertid inte alltid setts som självklara kulturområden, utan som områden som ligger nära näringslivet och inte i första hand är beroende av statligt eller regionalt stöd. Region Dalarna vill

- skapa en långsiktig regional struktur för frågorna,
- skapa förutsättningar för ett kreativt och samarbetsinriktat klimat där spänningen mellan tradition och förnyelse utgör en styrka samt
- arbeta för att stärka och höja statusen för arkitektur, form och designfrågorna i länet.

REGION DALARNA VILL

- stärka bild- och formområdet i länet och
- etablera arkitektur, form och design som ett regionalt verksamhetsområde.

FILM OCH RÖRLIG BILD

Film och rörlig bild är ett audiovisuellt område som har en stark tillväxt både vad gäller publik och produktion över hela världen, inte minst i Sverige. Den rörliga bilden är i stark förändring både hur vi producerar och konsumerar den. Få om någon annan konstnärsyttring kan mäta sig med dess förmåga att dokumentera och spegla vår samtid, bygga kulturella identiteter och bidra till det offentliga samtalet.

Filmområdets infrastruktur

På den producerande sidan återfinns Sveriges Television som i länet producerar regionala nyheter och alla sina produktioner för döva. Här finns cirka 80 bolag registrerade för filmproduktion och postproduktion, varav merparten är egenföretagare. Några exempel på uppmärksammade produktioner som spelats in i Dalarna är HallåHallå, Trevligt Folk och Stadens hjältar.

På den distribuerande sidan finns biografer i nästan alla kommuner, varav de flesta är digitala. Flera aktiva filmstudior och filmklubbar i länet erbjuder kvalitetsfilmer som annars bara når storstäderna. I länet arrangeras några nischade filmfestivaler, såsom Existentiell filmfestival, Japansk filmfestival, Dalarnas filmfestival, Noomaraton och Historisk filmfestival. AV-media i Falun köper in och lånar ut läromedel i form av film och ljud till kommuner och externa kunder.

På utbildningssidan återfinns Högskolan Dalarna som bedriver en utbildningsverksamhet som sträcker sig från teoretiska studier av audiovisuella mediers betydelse i dagens samhälle, till praktiskt arbete inom områdena grafisk design, bild- och ljudproduktion. Det finns flera filmrelaterade program: Film- och TV-produktion, Filmdesign för reklam och information, Manus för film och TV, Audiovisuell produktion samt Magisterprogram i audiovisuella studier. På Mora och Malungs folkhögskolor ges möjlighet att ha film som profilområde inom antingen allmän kurs eller som en fördjupad konstnärlig utbildning. I länets kommuner ingår film i ett tilltagande antal kulturskolors utbud samt på estetiska programmet på flera gymnasier. Det tas även många initiativ på kommunal nivå till filmrelaterade projekt i bildningssyfte som vänder sig till målgruppen barn och unga. Studieförbunden, ofta i samverkan med andra aktörer, håller kurser och cirklar i filmskapande.

Flera institutioner i länet arbetar med film som kulturhistoria. I Säter finns ett unikt film- och biografmuseum och i Grängesberg finns ett statligt filmvårdsarkiv som tar emot ickefiktiv film från föreningar, företag och privatpersoner. Dalarnas museum inventerar, arkiverar och

tillgängliggör smalfilm i länet samt producerar historiska dokumentärer, ofta i samarbete med länets hembygdsrörelse.

Det regionala uppdraget att främja filmkulturell verksamhet innehas av Film i Dalarna, ett regionalt resurscentrum med Region Dalarna som huvudman. Film i Dalarna verkar för ett levande filmän utifrån den rörliga bilden som konst, pedagogiskt verktyg och näring. I uppdraget ingår att främja att barn och ungas möjlighet att uppleva och skapa med rörliga bilder, både i skolan och på fritiden. Film i Dalarna arrangerar och stöttar regionala filmfestivaler, filmvisningar och premiärer i samarbete med länets biografier. I syfte att skapa förutsättningar för att filmarbetare ska kunna verka och bo i Dalarna stöds filmare och filmproduktioner med anknytning till länet. Film i Dalarna arbetar aktivt med frågan hur filmen som näring alltmer bidrar till den regionala utvecklingen. Film i Dalarna är engagerade i flera nationella nätverk så som Regionala filmresurscentrums samarbetsråd (Filmregionerna), Filmregionernas arbetsgrupp för barn och unga (FiBU), Föreningen Film- och mediepedagogik (FOMP), Women in film and television Dalarna (Wift) med flera.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Utveckla infrastrukturen för mediepedagogiken i länet

I ett samhälle som allt mer präglas av den tilltagande mängden information ställs höga krav på att den enskilde individen har verktygen för att ur informationen tillgängliggöra sig kunskap. I syfte att möta en växande efterfrågan på medie- och informationskunnighet har Dalarna i likhet med många andra regioner behov av att stärka mediepedagogiken inom folkbildningen och utbildningsväsendet. I dialog med berörda aktörer i länet vill regionen därför främja tillkomsten av fler filmpedagogiska kurser och utbildningar samt stärka lärarnas och utbildarnas kompetens. Regionen vill även främja en ökad dialog mellan kulturskolorna i Dalarna samt de aktörer som bedriver fritidsaktiviteter inom filmområdet för barn och unga.

Utveckla strategier för den lilla biografens överlevnad

Biograferna utgör en viktig roll i den distribuerande infrastrukturen i länet. Flera biografier på mindre orter kämpar dessvärre för sin överlevnad. Region Dalarna ser med oro på den negativa utvecklingen och vill i dialog med biografägarna arbeta fram en strategi för hur man regionalt kan verka för den lilla biografens överlevnad.

REGION DALARNA VILL

- utveckla infrastrukturen för mediepedagogiken i länet och
- utveckla strategier för den lilla biografens överlevnad.

ENSKILDA ARKIV

Arkiven är en outtömlig källa till kunskap om vårt gemensamma kulturarv. Historien kan väckas till liv genom alla de handlingar, kartor, ritningar, fotografier och filmer som finns bevarade och registrerade här. Väl fungerande arkiv är viktiga för flera grupper i samhället. De gör det möjligt för media och allmänhet att granska den offentliga makten. Utifrån arkivens källmaterial tar forskare och studenter inom högskola och akademi fram ny kunskap för samhället. För släkt- och hembygdsforskare kan upptäckterna i arkivet ge viktiga pusselbitar till berättelsen om den egna individen, bostadshuset eller hemorten.

Arkivsektorn är delad i två delar – offentliga och enskilda arkiv. Den offentliga arkivverksamheten lyder under offentlighetsprincipen och arkivlagen. Den omfattar statliga myndigheter, kommuner och region. Hit räknas till exempel Region Dalarnas eget arkiv i Ludvika. Enskilda arkiv är föreningsarkiv, företagsarkiv, privatpersoners arkiv, gårdsarkiv med mera. Den regionala kultur- och bildningsplanen omfattar de enskilda arkiven i länet.

Infrastruktur för de enskilda arkiven

I Dalarna återfinns enskilda arkiv inom flera verksamheter, exempelvis på företags- och föreningsarkiv, inom hembygdsrörelsen och på läns-museet. En del enskilda arkiv kan även ha tagits emot av de kommunala arkiven och Region Dalarnas arkiv, även om det primärt inte är deras uppgift. Folkmusikens hus i Rättvik har byggt upp tekniska resurser och hög kompetens inom ljudmigrering, ljudarkivering och tillgängliggörande av framförallt folkmusik från länet och riket i stort.

I Falun finns tre arkiv samlade under samma tak: Arkivcentrum Dalarna, Dalarnas Folkrörelsearkiv och Falu kommuns centralarkiv. Arkiven har samma öppettider och delar en gemensamt bemannad forskarexpedition och en forskarsal. Byggnaden ägs av Arkivcentrum

Dalarna, som tack vare det väl fungerande samarbetet med övriga verksamheter utsågs till Årets arkiv 2014.

Det regionala uppdraget för de enskilda arkiven i länet innehas av Arkivcentrum Dalarna och Dalarnas folkrörelsearkiv. Arkivcentrum Dalarna är en ekonomisk förening med uppdrag att driva ett näringslivsarkiv, främja forskning samt vara ett forum för näringslivshistoria i länet. Medlemmar i den ekonomiska föreningen är Region Dalarna, Stiftelsen Stora Kopparberget, Dalarnas Folkrörelsearkiv, Falu kommun, Riksarkivet, Stora Enso AB, Borlänge kommun och Falu Kyrkliga samfällighet. Här förvaras, vårdas och tillgängliggörs handlingar från företag, organisationer och enskilda med anknytning till Dalarnas näringsliv. Inom detta område samarbetar man även med andra arkiv inom länet, och sedan 2017 pågår ett projekt där man ordnar och förtecknar Malung-Sälens kommuns lokalhistoriska arkiv, där information om bland annat skinnäringen bevaras. Arkivet består för närvarande av cirka 19 000 hyllmeter handlingar och cirka 55 000 kartor/ritningar. Största arkivet är från Stora Enso AB, vilket är landets största sammanhållna enskilda företagsarkiv. Stora Ensos arkiv är av både regionalt, nationellt och internationellt intresse, inte minst avseende Falu koppargruva och Världsarvet Falun. Stora Kopparbergs Bergslags arkivbildning skattas så högt att det sedan 2014 finns på Svenska Unescorådets tentativa lista över möjliga framtida världsminnen.

Initiativet till att grunda Dalarnas Folkrörelsearkiv togs gemensamt av Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund och Dalarnas Bildningsförbund 1959. Ursprungligen var arkivet en depå för arbetarrörelsens arkivmaterial. Med tiden kom även övriga folkrörelser, så som nykterhetsrörelsen, frikyrkörörelsen, den kooperativa rörelsen och idrottsrörelsen, att deponera sitt material här. Arkivet är idag politiskt och religiöst oberoende och hyser alla de större partiernas arkiv. I Dalarnas Folkrörelsearkiv finns arkiv deponerade från samtliga 15 kommuner i Dalarna. Totalt omfattar materialet mera än 4000 arkivbildare. Arkivets viktigaste uppgift är att fortsätta långtidsbevaka, vårda och tillgängliggöra det rika kulturhistoriska material som folkrörelse- och föreningslivets organisationer i Dalarna har skapat. Arkivet har idag 139 medlemsorganisationer och en stor mängd historiskt material, som arkivet äger då det inte längre finns någon huvudman för dessa föreningars arkiv.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Öka dialogen och utbytet mellan de enskilda arkiven

De enskilda arkiven i Dalarna är fördelade på flera små arkivinstitutioner. När de historiska källorna är spridda på fler arkiv ökar

utmaningen för forskaren att överskåda arkivmaterialet. Ett sätt att underlätta för forskningen är att arkivförteckningar görs tillgängliga och sökbara i den nationella arkivdatabasen. Ett annat sätt är att samlokalisera sig och dela tjänster på det sätt som redan sker idag mellan Arkivcentrum Dalarna, Falu kommuns arkiv och Dalarnas Folk- rörelsearkiv. Region Dalarna har 2017 förvärvat nya lokaler som ska inhysa Dalarnas museums samlingar på granntomten till Arkivcentrum Dalarna. På sikt vill regionen att det även leder till synergieffekter institutionerna emellan. Regionen vill även bidra till en stärkt dialog mellan Riksarkivet och länets enskilda arkiv med förhoppningen att på sikt generera en gemensam bild över hur de enskilda arkiven i länet ska främjas och utvecklas.

REGION DALARNA VILL

- öka dialogen och utbytet mellan de enskilda arkiven.

MUSEER OCH KULTURMILJÖ

Det levande kulturarvet i Dalarna har sedan nationalromantiken utgjort en viktig komponent i en svensk identitet. Det gör också att kulturarvet fått en särskild status i länet. Det nästan allom närvarande kulturarvet gör att många måste förhålla sig till det. Beroende på hur man ser det, är Dalarna rikt på eller tyngt av sina traditioner.

En kulturmiljö betecknar den miljö som påverkats och formats av mänsklig aktivitet och som därigenom berättar om människors liv. Kulturarv används inte bara för föremål, byggnader och fornlämningar utan också om berättelser, traditioner och andra immateriella värden från tidigare generationer. International Council of Museums definierar ett museum som ”en permanent institution utan vinstintresse som tjänar samhället och dess utveckling, som är öppen för allmänheten, som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut – i studiesyfte, för utbildning och förnöjelse, materiella och immateriella vittnesbörd om människan och hennes omvärld.”

Förutom de nationella kulturpolitiska och regionala målen omfattas kulturarvsområdet även av nationella kulturmiljömål samt

kulturmiljölagen, miljöbalken och museilagen, en lag som särskilt säkerställer museernas oberoende och frihet.

Infrastruktur inom musei- och kulturmiljöområdet

Museer och kulturmiljöer i Dalarna är väl inventerade och kan summeras i siffror. I länet finns Världsarvet Falun, som är ett av Sveriges femton objekt på Unescos världsarvslista och en juvel i museilandskapet, 1 länsmuseum, 2 ekomuseer, 26 konstnärshem eller -museer kopplade till enskilda konstnärskap, 79 byggnadsminnen, 6 statliga byggnadsminnen och 2 kulturresevat, 3 kommunala kulturhus, 93 arbetslivsmuseer och ett femtiotal hembygds- och gammeldårdar. Siffrorna visar dels på kulturarvets storlek och tyngd i länet men vittnar även om sektorns mångfald och uppdelning på flera små aktörer.

Dalarnas museum är länsmuseum i Dalarna och organiserat i en stiftelse med regionen och Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund som huvudmän. Dalarnas museum uppbär det regionala museiuppdraget och är ett av Sveriges stora kulturhistoriska museum för folkkonst. Här finns en av Sveriges största samlingar av dalmålningar, folkmusik, dräkter och textilier samt grafik. I museet visas fasta och tillfälliga utställningar kopplade till såväl aktuella ämnen i samhället som kulturhistoriska perspektiv. Till utställningsverksamheten finns en bred pedagogisk verksamhet för skola och allmänhet som bland annat omfattar visningar, föreläsningar, temadagar och olika workshoppar. Dalarnas museum samlar, vårdar, undersöker och visar artefakter, berättelser och kulturmiljöer som beskriver hur människor i Dalarna har levt, bott, nyttjat och rört sig i landskapet. På så sätt uppmärksammas och sprids kunskap om kulturlandskapet, de fysiska spåren av människan och berättelserna över hela Dalarna. Genom kulturmiljövård med arkeologi, byggnadsvård och hembygdsrörelsen tar museet tillvara kulturlandskapet som en långsiktigt hållbar tillgång för människors livsmiljöer och identiteter, för besöksnäring och för samhällets utveckling. Dalarnas museum jobbar i nära samarbete med bland annat kommunerna, skolan, studieförbunden, hembygdsrörelsen, hemslöjden och länsstyrelsen samt bistår även lokala museer, i vissa fall även organisatoriskt.

Regionen är inte bara stiftare till Dalarnas museum utan även huvudman för Mentalvårdsmuseet som förmedlar och förvaltar psykiatrihistoria utifrån Sätters sjukhus perspektiv och lämnade artefakter och källor. Genom den historien förmedlas också en nationell kulturhistoria. Mentalvårdsmuseets mål är att öka kunskapen om psykiatrihistorien och psykisk sjukdom och på så sätt motverka eventuell rädsla och känsla av främlingskap inför till synes avvikande människor och beteenden.

För kommunerna i Dalarna är kulturarvet en särskilt viktig fråga, som en del av en lokal identitet i ett traditionsrikt län. Kommunerna har stora möjligheter att utveckla områden och bebyggelse i samklang med äldre kulturlandskap och kulturbebyggelse. Kommunerna äger och vårdar ofta kulturmiljöer samt driver ibland museer och kulturhus i egen regi. De främjar sektorn i olika omfattning genom att fördela bidrag och stödja föreningar med sin kompetens. Inom Bergslagsområdet ingår Ludvika och Smedjebackens kommuner, jämte fem kommuner i Västmanland och två läns museer i en formaliserad samverkan i Stiftelsen Ekomuseum Bergslagen, som erhåller regionala medel för att förmedla Bergslagens industrihistoria på cirka 60 olika besöksmål.

Statens närvaro i länets kulturmiljövård är tudelad. Dels sker det som indirekt finansier till läns museet inom samverkansmodellen, dels genom Länsstyrelsen i Dalarna genom bidrag, tillsyns- och tillståndsärenden enligt kulturmiljölagen.

Bland länets många idéburna kulturbärare intar Svenska kyrkan en särskild plats. Kyrkan förvaltar en viktig del av socknarnas kulturarv genom sina kyrkor med inventarier, varav flera skyddas enligt lag och omfattas av den kyrkoantikvariska ersättningen. Dalarnas traditioner och folkkultur bärs främst av enskilda och ideellt föreningsliv. Det är inom folkrörelser som folkmusik, folkdans, hembygdsrörelse, arbetsmuseer och hemslöjd som medlemmar lägger ner hundratals årsarbetsverk för att föra länets kulturarv vidare till nya generationer och invånare. Inom museum/kulturmiljö är det främst Arbetslivsmuseernas samarbetsråd och Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund som organiserar och stödjer sina medlemsföreningar i Dalarna. Hembygdsförbundet organiserar 91 medlemsföreningar med närmare 21 000 medlemmar. Förbundet främjar hembygdsarbete i landskapet Dalarna genom medlemsaktiviteter, kunskapsgenerering och -spridning samt genom utdelning av priser, utmärkelser och projektstöd.

Med tanke på kulturarvets potential och starka prägel på länet så är den regionala infrastrukturen för utbildning och forskning inom området förvånande svag här. För kompetensförsörjning och akademisk forskning är man ofta beroende samarbeten med lärosäten och utbildningar utanför länet. För den enskilde finns däremot goda möjligheter att förkovra sig i Dalarnas brokiga kulturarv genom någon av de kurser och studiecirklar som studieförbunden arrangerar.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Bidra till att ta fram en regional kulturmiljöstrategi

Ansvar för länets kulturmiljöer delas mellan länsstyrelse, länsmuseum, kommuner, hembygdsrörelse, fastighetsägare och näringsidkare. I syfte att verka för stärkt samverkan mellan aktörerna och att områdets knappa resurser används smartare, vill regionen bidra till processen med att ta fram en regional kulturmiljöstrategi. Den regionala kulturmiljöstrategin blir särskilt viktig i och med att statens roll inom området är tudelad.

Utveckla och förnya kulturarvet

Många invånare känner glädje och stolthet i att själva ta sig an kulturarvet genom att förkovra sig inom olika områden. Kunskap om och känsla för de historiska sammanhangen och miljöerna kan också bidra till en stärkt kulturell identitet och ökad livskvalitet för invånarna – också för personer som flyttar in till länet. Men kulturarvet i Dalarna är inte bara till glädje, utan även till nytta eftersom det bidrar till enskildas förvärvsinkomst, företags omsättning och kommuners skatteintäkter. Det är en viktig del av en regional näring där Dalarna var den fjärde största turistdestinationen i Sverige 2017. Traditioner, kultur och kulturmiljöer är även en viktig del i Dalarnas varumärke som turistnäringen marknadsför sig med, paketerar och säljer som produkter på en nationell och internationell marknad. Region Dalarna vill därför utveckla och förnya Dalarnas rika kulturarv till glädje och nytta för länet.

Ta till vara möjligheterna för samverkan som Dalarnas museums nya föremålmagasin erbjuder

Dalarnas museum har omfattande kulturhistoriska och i många fall unika samlingar som inte ställs ut i de publika museilokalerna. Dessa skatter förvaras i föremålmagasin. Regionen har beslutat att investera i nya sådana lokaler i utkanten av Falun för museets räkning. Sett ur ett långsiktigt perspektiv är det nog den enskilt viktigaste politiska handlingen på det kulturhistoriska området i Dalarna som har vidtagits under senare år. Med moderna samlingsmagasin sker en avsevärd kvalitetshöjning och förbättring av förutsättningarna att bevara Dalarnas museums kulturskatter för eftervärlden. Tillgängligheten kommer att öka och därmed även värdet av museets samlingar, både genom att förutsättningarna att digitalisera drastiskt förbättras och för att utnyttja samlingarna för utställningar och forskning/studier.

Genom anpassade magasinlokaler säkerställs för lång tid framåt Dalarnas museums föremålssamlingar men även i vidare bemärkelse Dalarnas kulturarv. De nya föremålmagasinen kommer även att på sikt möjliggöra en spännande utveckling av samarbetet mellan arkiv

och museum eftersom byggnaden är belägen strax intill det befintliga Arkivcentrum Dalarna i utkanten av Falun. Det skapar goda fysiska förutsättningar till att öka samarbetet mellan två stora kunskapsorganisationer och på sikt även med fler (till exempel Högskolan Dalarna) för att skapa ett slags kunskaps- och/eller forskningscentrum. I och med förvärvet av nya magasin till Dalarnas museum vill Region Dalarna ta till vara möjligheterna till samverkan som de nya föremålsmagasinen erbjuder.

Stimulera idédiskussionen om kulturarvet inom det fria kulturlivet

Det pågår en ständig idédiskussion om Dalarnas kulturarv bland bildkonstnärer, journalister och författare, både inom och utom länet. Dalarnas kulturarv är inte bara till inspiration utan också irritation. Den fria konsten är ofta avgörande för att spränga gränserna för dalakulturen. När bilden av länet så tydligt ingår som en del av en nationell identitet, krävs det ett ifrågasättande och problematiserande från fria kulturskapare vid sidan av professionella kulturarvsinstitutioner för att nyansera bilden. Region Dalarna vill stimulera idédiskussionen om kulturarvet inom det fria kulturlivet.

Att kulturarvet bidrar till den demokratiska utvecklingen

I en diktatur är de historiska källorna, berättelserna och artefakterna noga övervakade i stängda magasin och arkiv, där endast rikshistorikern har tillgång att studera de skrifter som lämpligast kan sammanfogas till överdrivna lovtal för att förhärliga härskaren inför folket. I en demokrati däremot står arkiv och museer till forskningens och allmänhetens tjänst med information och kunskap som gör det möjligt för alla att forska och berätta om det förflutna. I Sverige idag kan den som vill bidra till historieskrivningen genom att exempelvis skriva en historik om sig själv, sin släkt, sin arbetsplats eller hemort. Nya grupper får ta plats i Sveriges historia eller bidra till nya perspektiv i historieskrivandet. Regionen vill att kulturarvet bidrar till den demokratiska utvecklingen i länet.

REGION DALARNA VILL

- bidra till att ta fram en regional kulturmiljöstrategi,
- utveckla och förnya kulturarvet,
- ta till vara möjligheterna som nya föremålsmagasin för Dalarnas museum erbjuder,
- stimulera idédiskussionen om kulturarvet inom det fria kulturlivet och
- att kulturarvet bidrar till den demokratiska utvecklingen.

HEMSLÖJD

Hemslöjd är både folkkonst, klädedräkt, ett folkligt kulturarv och en del av länets kulturella identitet. Hemslöjd förenar nutid och tradition, lokal särprägel med internationella influenser. Slöjdade föremål är präglade av handens arbete och kunskap om material och teknik. Slöjdens material och hantverksmässiga tekniker är resurssnåla och har liten påverkan på miljön. Överföring av handens kunskap till yngre generationer, för bevarande och utveckling av olika slöjdtekniker i framtiden, ligger helt i linje med Unescos konvention om bevarandet av det immateriella kulturarvet.

Hemslöjdens infrastruktur

Dalarna intar en särställning när man räknar på hur många som ägnar sig åt och livnär sig på slöjd, hantverk och konsthantverk. Området intar en stark position nationellt inom näring, utbildning och föreningsliv.

I Dalarna är hemslöjd som näringsgren betydligt mer än själva slöjdprodukten. Här finns bland annat sju hemslöjdsbutiker och länets slöjd och slöjdare bidrar rikligt med event och symboliskt innehåll till Dalarnas starka varumärke inom kulturturism.

I Insjön, Leksands kommun, ligger Sätergläntan – Institutet för slöjd och hantverk, som ger yrkesinriktade utbildningar på 1–3 år i smide, trä, vävning och sömnad samt korta kurser i en mängd olika tekniker. Stiftelsen Hantverk och utbildning anordnar utbildningar till hantverkslärling inom ett 70-tal smala hantverksyrken. Länets folkhögskolor har alla någon form av slöjd- eller hantverksutbildningar. Även länets hemslöjdsföreningar och studieförbund erbjuder kurser och studiecirklar i slöjd och hantverk. Dalarnas museum samt flera av länets hemslöjds- och hembygdsföreningar har rika samlingar av föremål inom textil, folkkonst, hemslöjd och hantverk som används till inspiration och kunskapskälla av slöjdare och utbildningar.

På arrangörssidan finns museer, kulturhus, bibliotek, studieförbund, hemslöjdsföreningar och hembygdsgrändar. Genom utställningar, workshoppar och seminarier bidrar de alla till att sprida kunskap och inspiration om hemslöjd, hantverk och konsthantverk.

Dalarnas Hemslöjdsförbund bildat 1937, är den samlande regionala organisationen för länets hemslöjd och innehar det regionala uppdraget att bedriva hemslöjdsfrämjande verksamhet i Dalarna. Hemslöjdsförbundet jobbar för att tillvarata, utveckla och förnya slöjden som kultur och näring. Förbundet har 20 juridiska medlemmar, både

ideella och näringsdrivande. Åtta av medlemmarna bedriver försäljningsverksamhet av slöjd och hantverk. Hemslöjdsförbundet är arbetsgivare åt två hemslöjdskonsulenter vars verksamhet omfattar områdena kulturarv, kunskapsförmedling och näring. Målgrupper är slöjdare/hantverkare, pedagoger, föreningar, besöksnäringen och den slöjdintresserade allmänheten. Barn och unga utgör en prioriterad målgrupp. Genom att upplysa om slöjdens kunskaper och naturliga material kan hemslöjdsförbundet bidra till att öka medvetenheten om en hållbar utveckling av samhället. Hållbarhet och mångfald ska genomsyra alla led inom hemslöjdens verksamhetsområden. I de lokala hemslöjdsföreningarna bedrivs en utåtriktad verksamhet i form av kurser, vävstugor och aktivitet för barn. Flera hemslöjdsföreningar har föremålssamlingar som tillgängliggjorts genom digitalisering.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Verka för bevarande av slöjdens immateriella kulturarv

Traditionell hantverkskunskap är ett av de fem områden som Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet omfattar. Med immateriellt kulturarv menas en kunskapstradition som överförs mellan generationer. Nämnden för hemslöjdsfrågor är den statliga instans som ansvarar på nationell nivå för expertnoden traditionell hantverkskunskap och som samordnar arbetet över landet. I Dalarna finns mycket av den immateriella kunskapen bevarad inom olika slöjdtekniker, mycket tack vare enskilda initiativ, både ideella och professionella. Men slöjdens tysta kunskaper förs inte idag naturligt vidare mellan generationer på samma sätt som tidigare. Region Dalarna vill verka för att bibehålla en hög kunskapsnivå på slöjden och hantverket och i förlängningen använda det levande kulturarvet till nyskapande och profilering av Dalarna. Detta skulle kunna ske genom att

- säkerställa en hög nivå på de utbildningar som finns i länet samt undersöka behovet av nya,
- arbeta med dokumentation och tillgängliggörande,
- bygga upp regional samordning och nätverk för att tillse tillgången på material och utrustning samt
- möjliggöra fördjupning och forskning inom hantverk och slöjd.

REGION DALARNA VILL

- verka för bevarande av slöjdens immateriella kulturarv.

BILDNING

Ett tryggt samhälle växer fram där människor förstår och respekterar varandra. Ett samhälle kännetecknat av framgång och utveckling skapas av kreativa människor som kan se helheter och sammanhang. Känslan av sammanhang är också grunden för hälsa och välmående. Människors förmåga att reflektera är förutsättningen för både hälsa, framgång och trygghet. Bildning är den process där människor utvecklar den förmågan. Ett samhälle som främjar bildning främjar hälsa, trygghet och utveckling.

Att främja bildning är att ge människor förutsättningar att få nya kunskaper, nya intryck och möjlighet att reflektera över dem tillsammans med andra. Ett bildningsfrämjande förhållningssätt behöver utvecklas inom samhällets alla delar. Det leder till ökat ansvarstagande och stärker människors förmåga att hitta lösningar i olika situationer. Region Dalarna kan genom ett bildningsfrämjande förhållningssätt stärka hälso- och sjukvården, öka medarbetarnas engagemang och skapa ett större medborgaransvar.

Folkbildning är samlingsnamnet på det fria bildningsarbete som i mer än hundra år har samlat vuxna kring kurser och studiecirkel för livslång förkovran och kulturutövande. De främsta aktörerna är studieförbund och folkhögskolor, som är en egen utbildningsform. Folkbiblioteken är också en gren på folkbildningsträdet med sitt fria rum för människors kunskapssökande. Folkbildningen och folkrörelserna hänger tätt samman och har stor betydelse för civilsamhällets roll i utvecklingen. Folkbildningen erbjuder mötesplatser där människor utvecklas tillsammans utifrån sina olika behov och förutsättningar.

Inom folkbildningen pågår en ständig utveckling av metoder och arbetssätt för en modern bildningsverksamhet. Folkbildningsorganisationerna är en viktig pedagogisk resurs för att skapa förutsättningar för bildningsprocesser i övriga samhället.

Folkbildningens infrastruktur

Region Dalarna ger stöd till folkbildningsverksamhet genom generella regionbidrag baserade på genomförd verksamhet. Region Dalarna stödjer även bildningen genom att driva folkhögskolor i egen regi, ge bidrag till idéburna organisationer, stimulera till ökad samverkan mellan kommunbiblioteken samt mellan folkbildning och andra aktörer. Vid sidan av regionen är kommunerna viktiga främjare av folkbildning i egenskap av huvudman för de lagstadgade folkbiblioteken och som bidragsgivare till studieförbunden.

Dalarnas Bildningsförbund är länets gemensamma samverkansorgan och paraplyorganisation för folkbildning. Länskulturinstitutionerna är alla viktiga samarbetsparter för folkhögskolor och studieförbund. Högskolan Dalarna en viktig aktör som genom olika forskningsprojekt bidrar till ökad kunskap både om och inom folkrörelser och föreningsliv.

I Dalarna finns sju folkhögskolor och elva studieförbund

Regionens tre folkhögskolor

Fornby folkhögskola ligger i Borlänge sedan 1877 och numera finns även en filial i Ludvika och två filialer i Falun, i centrum och på Sjulsvärdet. Fornby driver ett folkhälsoarbete för demokrati, samhällsengagemang, livslångt lärande och delaktighet i kultur och samhälle. Utbudet är allmänna behörighetsgivande kurser, utbildning i svenska för invandrare, studiemotiverande folkhögskolekurser och etableringskurs, hjärnskadekurs, konst- och textilkurser, varav en del sker på distans. Det arrangeras även korta kurser tillsammans med olika föreningar samt en sommarkursvecka med inriktning mot slöjd, konst, broderi med mera. Fornbys internat och lokaler används av regionen för interna konferenser och utbildningar.

Malungs Folkhögskola har sedan 1909 bedrivit folkbildning i Västerdalarna. Skolans profilområden är kultur och natur ur ett folkligt och bildande perspektiv. Skolan bidrar till att bevara och utveckla intresset för ett levande kulturarv samt odla och utveckla intresset för natur, hälsa och friluftsliv. Folkhögskolan är ett lokalt centrum för bildnings- och kulturverksamhet för alla boende i Västerdalarna och har en stark anknytning till lokalsamhällets behov av bildning, demokrati och utveckling. Utbudet förändras ständigt för att möta deltagarnas behov. Skolan erbjuder heltidsstudier, längre och kortare kurser samt distanskurser. Skolan har internat men tar även emot externatstuderande.

Mora Folkhögskola är en anrik skola grundad under namnet Skeriol av konstnären Anders Zorn 1907 i syfte att ge bygdens ungdomar möjlighet till utbildning. Kursutbudet har varierat under åren i enlighet med medborgarnas behov och omvärldens förändringar. Idag är skolan ett centrum för utbildning, folkbildning och kulturverksamhet i norra Dalarna med verksamhet både på Skeriol i Mora och i Skattungbyn i Orsa kommun. Verksamheten bedrivs huvudsakligen i form av allmän kurs och särskilda kurser inom skolans profilområden: natur, miljö, hälsa och skapande i ett hållbarhets- och helhetsperspektiv. Dessutom anordnar folkhögskolan distanskurser och korta kurser samt arrangerar öppen avgiftsfri verksamhet mot allmänheten i form av bildnings- och kulturprogram. Med avstamp i ett gediget kulturarv utvecklar folkhögskolan angelägna och moderna former för livslångt lärande och är föregångare inom ekologisk odling och självhushållning likväl som inom digital delaktighet.

De fyra rörelsedrivna skolorna i Dalarna

Brunnsviks folkhögskola med huvudsäte i Borlänge grundades 1906 av Landsorganisationen, LO, och Kooperativa förbundet och blev därmed Sveriges första rörelsedrivna skola. Skolan bedriver kurser som ska ge människor möjligheter till att läsa in behörighet för vidare studier. Det genomförs utbildningar, dels på samhällsuppdrag, som har till syfte att leda till fortsatta studier, arbete, språk- och samhällskunskaper för olika prioriterade grupper, dels profilerade utbildningar tillsammans med huvudmännens organisationer. Skolan driver och utvecklar dessutom musiklinjen Creative Music i Borlänge. Brunnsvik arbetar aktivt med att utveckla nya utbildningar, som bygger på skolans idé och profil, folkbildning och pedagogik, stärker demokratin och ger stöd till folkrörelseutveckling. Huvudman är ABF-förbundet tillsammans med LO.

Leksands folkhögskola har sedan 1953 bedrivit utbildningar, främst inom hantverkssektorn. Idag finns utbildningar inom keramik, metall och bokbinderi. Här finns också en utbildning inom design och kreativt entreprenörskap samt en allmän linje med tre inriktningar: personlig utveckling, butik/handel och kreativ e-sport. Skolan bedriver också studiemotiverande folkhögskolekurser och etableringskurs tillsammans med Arbetsförmedlingen. På sommaren fylls anläggningen av deltagare på en mängd sommarkurser. Huvudman är Stiftelsen hantverk & utbildning.

Sjöviks folkhögskola ligger i Folkärna, Avesta kommun. Verksamheten kan delas upp i folkhögskoleverksamhet, korta kurser och uppdrag samt sommarverksamhet och övrig folkhögskoleverksamhet. Sjövik erbjuder utbildningar i såväl allmänna ämnen som musik, textil, friluftsliv, timring och kurser för ungdomar med funktionsnedsättning. Huvudman är Equmeniakyrkan, Equmenia och Sjöviks kamratförbund.

Västanviks folkhögskola i Leksand erbjuder en studiemiljö där alla använder teckenspråk. Skolan står på tre ben: folkbildning, uppdragsutbildningar samt mottagande av döva asylsökande. Skolans målgrupper är döva, hörselskadade, personer med dövblindhet och hörande deltagare som vill studera och komplettera sina tidigare studier eller skaffa sig en yrkesutbildning. Bland annat är skolan en av de tre folkhögskolor som utbildar teckenspråkstolkar- och dövblindtolkar i samarbete med Myndigheten för Yrkeshögskolan. Skolan är godkänd av Skolverket att bedriva SFI för döva och har undervisning i både Leksand och Stockholm. Skolan har också vecko- och helgkurser. På sommaren har skolan olika läger, kurser och konferenser. Sveriges Dövas Riksförbund är skolans huvudman.

Elva studieförbund med verksamhet i Dalarna

Arbetarnas bildningsförbund, ABF, består av 59 medlemsorganisationer och 54 organisationer med samarbetsavtal. ABF är partipolitiskt obundet, men dess värderingar sammanfaller med arbetarrörelsens. Grundarna är Socialdemokraterna, LO och Konsumentkooperationen. ABF är organiserat i ett daladistrikt med sex lokalkontor.

Folkuniversitetet drivs i stiftelseform med säte i fem orter i landet. I stiftelsernas styrelser sitter representanter från universiteten, studentkårerna och Folkuniversitetsföreningen. Studieförbundet är partipolitiskt obundet och fristående från religiösa och fackliga intressen. Dalarnas län ingår jämte Uppsala, Västmanland, Örebro och Gävleborgs län, i Region Mitt med säte i Uppsala och ett lokalkontor i Falun.

Ibn Rushd är partipolitiskt obunden och verkar utifrån muslimska värderingar. Studieförbundet har fokus på tro, rättigheter och mångfald. I Ibn Rushd Mitt, med distriktskansli i Borlänge, ingår Dalarnas, Södermanland, Västmanland och Örebro län.

Kulturens Bildningsverksamhet är partipolitiskt och religiöst obundet med mottot Av kulturutövare – för kulturutövare. Kulturens bidrar till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. Målgruppen är utövare av kultur i hela landet som söker lärande och utveckling i folkbildningens anda, inklusive nya utövare. Dalarna ingår i Region Mitt. Alla regioner delar på ett nationellt kansli.

Medborgarskolan har en humanistisk värdegrund och är partipolitiskt och religiöst obunden. Region Mitt med kontor i Falun och Ludvika omfattar Dalarnas, Gävleborgs, Jämtlands och Västernorrlands län.

Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet, NBV, är partipolitiskt neutralt och religiöst obundet och vilar på idéerna om nykterhet, demokrati och föreningsliv. Dalarna ingår i en region med Örebro, Västmanlands och Uppsala län.

Sensus studieförbund lyfter fram livsfrågor, mångfald och globala frågor. Sensus är partipolitiskt obundet och resultatet av en sammanslagning av Svenska kyrkans och KFUK/KFUMs studieförbund samt Tjänstemännens Bildningsverksamhet. Dalarna tillhör region Svealand som har tre kontor i länet. Sensus är också huvudman för Rättighets Centrum Dalarna.

Studiefrämjandet är ett partipolitiskt och religiöst obundet studieförbund med en särskild inriktning mot ökad kunskap om natur, djur, miljö och kultur. I Distrikt Mitt ingår Dalarnas, Gävleborgs Jämtlands län. Det finns fyra lokalkontor i länet.

Studieförbundet Bilda är sprunget ur frikyrkorörelsen och är en ideell och partipolitiskt obunden organisation. I Bilda Mitt ingår Dalarnas, Jämtlands, Gävleborgs samt delar av Västernorrlands län. Det finns fyra lokalkontor i länet.

Studieförbundet Vuxenskolan förenar landsbygdsrörelse och en liberal idétradition i samma studieförbund. Individens rätt att få vara en aktiv samhällsmedborgare, närvaro i hela landet och lokal utvecklingskraft är viktiga utgångspunkter för verksamheten. Vuxenskolan Dalarna är en avdelning med nio kontor.

Studieförbundet SISU Idrottsutbildarna är idrottens studie- och utbildningsorganisation och ska verka för att bidra till idrottens utveckling genom folkbildning och utbildning. SISU är organiserat i ett dala-distrikt med kontor i Falun. Eftersom SISU mottar statsbidrag utanför Folkbildningsrådet ger Region Dalarna SISU bidrag som en idéburen ideell organisation och inte som studieförbund.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

I och med att studieförbund och folkhögskolor ligger utanför Samverkansmodellens styrning – de får sin finansiering direkt från Folkbildningsrådet, regionerna och kommunerna – så kan inte Region Dalarna i en plan peka på vad var och en av aktörerna ska göra. Folkbildningen är emellertid en viktig aktör för länets utveckling. De utmaningar och möjligheter som regionen exempelvis har identifierat kring klimatfrågor, hälsa och integration kräver människors kunskaper och engagemang.

I sin dialog med Region Dalarna om uppdrag och utveckling hävdar folkbildningens aktörer med bestämdhet sin integritet, att folkbildning ska vara fri och obunden, men efterfrågar samtidigt vad regionen vill med länets folkbildning. Regionen vill med full respekt för folkbildningens oberoende, formulera ett antal utvecklingsmöjligheter för området.

Samarbeta med folkbildningen för att stödja kulturområden

Genom samarbete mellan studieförbund, folkhögskolor och läns kulturinstitutioner kan utbudet av kultur och folkbildningsaktiviteter öka i länet. Det kan också resultera i att fler deltar och att nya grupper nås. Med ett utvecklat samarbete kan befintliga resurser och kompetenser användas bättre i det gemensamma arbetet med att stärka demokratin, överbrygga bildningsklyftor och öka deltagandet i kulturlivet. I planens systematiska genomgång av varje kulturområdes infrastruktur framgår hur viktiga utbildningsaktörer och folkbildning är för områdets

utveckling. Aktörerna är betydelsefulla som

- kulturarenor där utövarna eller de fritidsverksamma möter de professionella kulturskaparna,
- arbetsplats och arena för kompetensutveckling för de professionella,
- arrangör av kulturprogram där en publik bildas i kontakt med den professionella kulturen. Regionen ser folkhögskolor och studieförbund som särskilt viktiga aktörer för att bidra med kompetens, bildning och utbildning inom kulturområden med en svagare ställning och infrastruktur i länet, exempelvis litteratur och dans.

Stärka dialogen mellan studieförbund, folkhögskolor och kommuner

Region Dalarna har sedan inträdet i samverkansmodellen 2012, kunnat konstatera att det kulturpolitiska området stärkts i spåren av en utvecklad dialog med länets kommuner, civilsamhälle och läns-kulturinstitutioner. Då regionen år 2016 utvidgade sin regionala kulturplan till att även omfatta folkbildningen var det utifrån övertygelsen att det skulle finnas synergieffekter att vinna på ett liknande arbetssätt med folkbildningen. Region Dalarna och länets kommuner, är jämte staten, bidragsgivare till studieförbunden. En dialog mellan landsting, kommuner och studieförbund skulle kunna förtydliga regionens och primärkommunernas ansvar för folkbildningen så att den ges rätt förutsättningar att blomstra i Dalarna. Region Dalarna vill även förstärka sin dialog med studieförbund och folkhögskolor i syfte att bidra till att stärka folkbildningen som en regional kraft i länet.

REGION DALARNA VILL

- samarbeta med folkbildningen för att stödja kulturområden och
- stärka dialogen mellan studieförbund, folkhögskolor och kommuner.

Bilderna i detta dokument är tagna av bildjournalisten och Dalarnas förste fristadskonstnär Hossein Salmanzadeh. Han är idag bosatt i Stockholm och verksam som frilansande fotograf, bland annat för Tidningarnas Telegrambyrå. Född 1976 i Teheran, tvingades Hossein efter hot och förföljelser på grund av sina regimkritiska foton lämna Iran.

Under åren 2014–2016 erbjöds han en fristad på Mora Folkhögskola genom ett samarbete mellan Region Dalarna och The International Cities of Refuge Network. I en artikel i Dalarnas tidningar 1 mars 2016 beskriver Hossein sin drivkraft, "att med bilder visa på skevheter i samhället, beröra, skapa debatt och förståelse." En ambition som en gång tvingade honom att lämna sin familj och fly hemlandet.

Hoten mot konstnärer och journalister ökar idag i stora delar av världen. Att skapa en fristad för en förföljd konstnär var ett sätt för Region Dalarna att värna yttrandefriheten och bidra till allas globala rätt att få sina synpunkter framförda i offentliga sammanhang. I denna plan uttrycker Region Dalarna en förnyad vilja att bidra till framväxten av fler fristäder i länet.